

Aİ LAYİHƏ 88. TƏLİM
Kurs Bələdçisi (azərbaycan dilində)

KBRNP STANDART ƏMƏLİYYAT PROSEDURLARI

Giriş

Aİ 54 (2019) layihəsi təlim kursları üçün bu təlimat, Norveç Mülki Müdafiə İdarəsi (NMM) və İsveç Fövqəladə Hallar Agentliyinin (İFH) icazəsi ilə “təcili yardım, təhlükəli materiallar – KBRNP üçün Təlimat” a əsaslanır. Əvvəlcə Haaqa Bəyannaməsinə uyğun olaraq Skandinav ölkələrinin əməkdaşlığı sayəsində hazırlanmışdır.

Yeni versiya – Aİ Layihəsi 54 (2019) Təlim Kursu Bələdçisi – KBRNP hadisələrinə birinci və ikinci cavab xidmətləri tərəfindən istifadə üçün nəzərdə tutulmuşdur. Onun yoxlama siyahısı kimi fəaliyyət göstərməsi və fəvqəladə hallara cavab əməliyyatları ilə tanış olan işçilərə qərar qəbul etmə dəstəyi verməsi nəzərdə tutulur.

Bu sənəddə təqdim olunan SƏP-lar ən yaxşı təcrübə nümunələridir – onlar məcburi normative aktlar deyil. Bütün KBRNP hadisələri fərqli olduğundan, dəqiq iş qaydasını təyin etmək mümkün deyil. Hadisənin özü əsasən iş qaydasını müəyyənləşdirir.

Tərtibçilər

Norveç:

Norveç Milli KBRNP Tibb Bölməsi, Norveç Mülki Müdafiə İdarəsi (DSB), Norveç Polisi, Oslo yanğın və xilasetmə xidməti

İsveç:

Dalarna Rayon Polisi, Milli Sağlamlıq və İctimai Təminat Şurası (SoS), Milli Polis Şurası (MPS), Milli Polis Bombalardan mübarizə Qrupu, Stokholm Rayon Polisi, Böyük Göteborq Yanğın və Xilasetmə Xidməti, Böyük Stokholm Yanğın və Xilasetmə Xidməti, İsveç Mülki Fövqəladə Hallar Agentliyi (İSH), Qərbi Yanğın və Xilasetmə Xidməti, Şərqi Skaraborq Yanğın və Xilasetmə Xidməti.

Tərcüməçi:

Ceyms Batler (MSB)

Fotoqraf:

Mikael Hellsten/Scanpix – Bələdçinin üz qabığı

İllüstrator:

Per Hardenstam

MƏZMUN

Giriş	2
Bələdçinin istifadəsi.....	4
1) Fövqəladə hallara cavab verən heyətin mühafizəsi	6
2) Təhlükəli maddələr – risklərin qiymətləndirilməsi	7
3) Səfərbərlik və marşrut.....	8
4) Hadisə yerində - qiymətləndirmə, qərarlar və hesabat	9
5) Hadisə yerində - fəaliyyət nöqtələri	10
6) Dezinfeksiya.....	12
7) Aşkarlama, identifikasiya və monitoring (AIM)	15
8) KBRNP maddələrinə məruz qalma simptomları	16
9) Risklər, qoruyucu vasitələr, ilkin təhlükə zonası, ilkin hərəkət	19
10) İlkin təhlükə zonası, naməlum maddə.....	20
11) Döyüş kimyəvi maddələr (DKM)	36
12) Digər kimyəvi maddələr	37
13) Qeyri-standart partlayıcı qurğular (QSTQ)	41
14) Nəqliyyat markalanması və etikətlənməsi.....	42
15) Regional həyəcan mərkəzi/komanda dəstəyi heyəti	44
16) Kriminalistika ekspertizası.....	46
17) Qeydlər.....	47
18) Yoxlama siyahısı.....	49

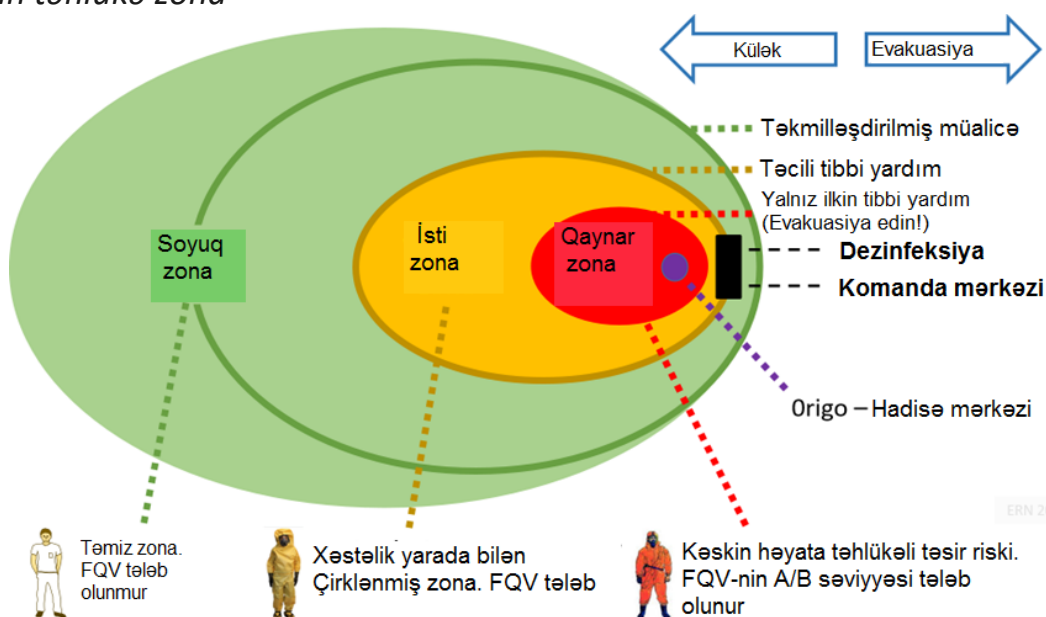
Bu bələdçidən istifadə

Bu bələdçi təhlükəli maddələrlə bağlı hadisə zamanı ilk olaraq hadisə yerinə gələn fəvqəladə hallar xidmətlərinin ilk müdaxiləçiləri, həmçinin xəstəxanalara yerləşdirilən xəstələri idarə edəcək ikinci cavabdehlər tərəfindən istifadə üçün nəzərdə tutulub. Bələdçinin məzmununu başa düşmək üçün aşağıdakı terminlərin mənasını bilmək vacibdir:

Etiketləmə – Təhlükəli maddələri xassələrinə görə təsnif etməyin bir neçə fərqli yolu var. Biz onları Təhlükəli Yüklərin Daşınması Qaydalarında (BMT) müəyyən edilmiş təsnifat və etiketləmə əsasında böldük.

İlkin təhlükə zonası – Təhlükəli maddələrlə bağlı hadisənin ilkin mərhələlərində fəvqəladə hallara cavab çox vaxt çatışmazlıq məlumat və vaxt təzyiqi ilə xarakterizə olunur. Fəvqəladə hallara cavab verən personal çatışmayan faktlara əsaslanaraq qərar qəbul etməyə məcbur edilə bilər. İlkin olaraq müəyyən edilən təhlükə zonası buna görə də çox təxmini hesablanacaq və “ilkin təhlükə zonası” adlanır. Təhlükənin harada olduğunu və hansı səviyyədə fərdi qoruyucu vasitələrin (FQV) tələb olunduğunu aydınlaşdırmaq üçün qaynar, isti və soyuq zonalara bölünür. Zonaların bölünməsi yanğın/xilasetmə, polis və təcili yardım xidmətləri ilə birgə həyata keçirilməlidir.

Şəkil 1 – İlkin təhlükə zona

Digər terminlər və təriflər

KBRNP – Xüsusilə təhlükəli kimyəvi maddələr (K), bioloji maddələr (B), radioloji (R) və ya nüvə materialı (N) və ya partlayıcı maddələr (P) ilə əlaqəli hadisələri təsvir etmək üçün istifadə edilən termin. Bu cür hadisələr KBRNP maddələrin iştirak etdiyi təsadüfi, qəsdən və ya qəsdən zərərli hərəkətlər (o cümlədən terror və ya müharibə aktı) ola bilər.

Çirkləndirici – Zəhərli/zəhərli maddə (KBRNP maddələri).

Çirklənmə - Çirkləndirici və ya zəhərlənmə ilə zədələnmə və ya məruz qalma hərəkəti və ya vəziyyəti.

Dezinfeksiya – zərərli maddələrin (bakteriyalar, kimyəvi maddələr, radioaktiv material) bədən səthlərindən, geyimlərdən, avadanlıqlardan, alətlərdən və/və ya yerlərdən sağlamlıq və/və ya ətraf mühitə mənfi təsirlərin baş verməsinin qarşısını almaq üçün zəruri olan dərəcədə zərərsizləşdirilməsi və ya çıxarılması.

Fərdi qoruyucu vasitələr (FQV) – istifadəçinin bədənini zərərli maddələrdən və ya infeksiyadan qorumaq üçün nəzərdə tutulmuş qoruyucu geyimlərə, dəbilqələrə, eynəklərə və ya digər geyimlərə və ya avadanlıqlara aiddir.

Kəskin həyat xilasedici müalicə – Zərərçəkmişlərin idarə olunması üçün ümumi prinsiplərə (ABCDE) istinad edir və FQV-nin mövcud olduğunu və ilk müdaxilə edənlər tərəfindən istifadə edildiyini nəzərə alaraq aşkarlanmadan əvvəl həmişə prioritetləşdirilməlidir.

Minimal dezinfeksiya– Təcili müalicəyə ehtiyacı olan həyati təhlükəsi olan xəsarətləri olan xəstələrdə paltarların, ayaqqabıların və çirklənmiş uzun saçın/saqqalın (əlavə dezinfeksiya edilmədən) tez çıxarılmasına aiddir.

Ümumi dəstəkləyici müalicə – Tənəffüs yollarına zərərli maddələrin təsirinə məruz qalan xəstələrə oksigen, bronxodilatatorlar və qlükokortikoidlərin verilməsinə aiddir.

Həyat xilasedici müalicə – Sinir maddələrinə (antidot: atropin və oksim), sianidlərə (antidot: hidroskobalamin), opioidlərə (antidot: nalokson), metanola (antidot: etanol və ya fomipezol) və digər zəhərli maddələr məruz qalan xəstələrə ümumi dəstəkləyici qayğı və mexaniki/respirator ventilyasiyasının, həmçinin antidotların istifadəsinə aiddir.

1) Fövqəladə hallara cavab verən heyətin mühafizəsi

İlkin təhlükə zonasında personalın mühafizə səviyyəsi maddənin potensial riski və nəzərdə tutulan iş ilə əlaqədar müəyyən edilməlidir. Əsas qayda odur ki, feldşerlər və isti zonada olan digər xidmət işçiləri tənəffüs orqanlarını qoruyan (KBRN filtrlı üz maskası) və tam bədən örtüyü kostyumları (C səviyyəsi, şəkil 2-ə baxın) taxmalıdırlar. Qaynar zonada ixtisaslaşmış işçilər hava/O₂ təchizatı olan avtonom tənəffüs aparatından (SCBA) istifadə etməli və A/B səviyyəli qoruyucu kostyumlardan istifadə etməlidirlər.

Şəkil 2 – Fərdi Qoruyucu Vasitələr- icmal

Nəzərə alın:

- Risklər nəzərə alınarsa, əməliyyat qısa müddətə aparılırsa və maddə ilə birbaşa təmasdan yayınılırsa (istisna: müharibə maddələri) həyati xilasetmə əməliyyatı kimyəvi qoruyucu kostyum olmadan həyata keçirilə bilər.
- Tənəffüs filtrləri oksigensiz mühitlərdə heç bir qorunma təmin etmir, belə hallarda sıxılmış hava/O₂ olan tənəffüs aparatı istifadə edilməlidir.
- Səviyyə C FQV kimyəvi maddələrdən, yoluxucu maddələrdən və tozdan qoruyur, lakin qamma şüalanmasına qarşı deyil. İonlaşdırıcı şüalanmaya məruz qalma riski varsa, yığılmış şüalanma dozası 1) radiasiya mənbəyinə olan məsafəni artırmaq, 2) məruz qalma vaxtını azaltmaq və 3) qoruma səviyyəsini artırmaqla minimuma endirilə bilər.

Geyinmə (FQV ilə geyinmə) və çıxarma (istifadə edildikdən sonra paltarın soyunması) istifadə olunan avadanlıq üçün tətbiq olunan prosedurlara riayət etməlidir. Tam üz maskası və KBRN filtri olan Standart Fərdi Qoruyucu Vasitələr (Səviyyə C) geyinməzdən əvvəl adətən nəm dezinfeksiya tələb edir. FFP3 tənəffüs mühafizəsi ilə standart FQV, adətən sudan istifadə etmədən addım-addım quru çıxarmağı tələb edir.

2) Təhlükəli maddələr – risklərin qiymətləndirilməsi

Təhlükəli kimyəvi maddələr (K) adətən məruz qaldıqdan qısa müddət sonra kəskin simptomlara səbəb olur.

İstisnalar: İprit qazı (dəridə), Hidrogen Flüorid qazının aşağı konsentrasiyası və həll olunmayan qazlar, çünki onlar məruz qaldıqdan bir neçə saat sonra tənəffüsə təsir edə bilər. Mümkün sağlamlıq təsirlərini nəzərə almaq üçün həmişə KMTS (Kəskin Məruz qalma Təlimat Səviyyələri) istifadə edin.

Təhlükəli bioloji maddələr (B) adətən məruz qaldıqdan qısa müddət sonra kəskin simptomlara səbəb olmur. *İstisnalar:* Bakterial toksinlər aerosolla təmasdan və ya daxili qəbuldan bir neçə saat sonra xəstəliyə səbəb ola bilər.

Radiasiya adətən məruz qaldıqdan qısa müddət sonra kəskin simptomlara səbəb olmur. *İstisnalar:* Çox yüksək radiasiya dozaları (> 2-3 Qy) məruz qaldıqdan bir neçə saat sonra şüa xəstəliyinin prodromal simptomlarını (ürəkbulanma, qusma, ishal, eritema və hipotenziya) verə bilər. Erkən başlanğıc simptomlar yüksək radiasiya dozası ilə əlaqələndirilir.

Naməlum təhlükə: Hər hansı digər görünən səbəb olmadan fəvqəladə (saniyə-dəqiqə) xəstəlik/yaralanma, ehtimal ki, qaz/buxar şəklində olan kimyəvi maddələrdən qaynaqlanmışdır. Xəstənin simptomları qazın növü ilə bağlı təlimat verə bilər (bax: simptomlar cədvəli, səhifə 17).

NƏZƏRƏ ALIN:

- Yoluxucu maddələr ilk bir neçə saat ərzində heç bir simptom göstərmir, lakin simptomlar inkubasiyadan sonra görünə bilər (bax: simptomlar cədvəli, səhifə 18).
- Travma, istilik vuruşu və yatrogen (atropin və ya digər antidotlardan) kimi digər zərərli növlərdən xəbərdar olun.).

Psixoloji təsirlər: KBRN maddələri tərəfindən törədilməyən dərhal simptomlar “nocebo effekti” ilə bağlı ola bilər

3) Səfərbərlik və marşrut***Səfərbərlikdən əvvəl***

Xüsusi qoruyucu avadanlıq/material tələb olunur?

Hadisə yerinə gedən yolda

Ətraflı məlumat əldə edin

- Hadisə ilə bağlı əlavə məlumat var?
- Hadisənin növü (K, B, RN və ya P – məlum, təsdiqlənmiş və ya ehtimal olunur?) və miqyası.
- QNN (Qabaqcıl Nəzarət Nöqtəsi) qurulub?
- Digər xidmətlər hadisə yerində və ya yolda var?
- Digər təcili yardım xidmətləri (birgə radio kanalı) ilə əlaqə qurun.

Təhlükəsiz cavab marşrutu seçin

- Hadisə yerinə arxadan əsən külək istiqamətində yaxınlaşın.
- Heç vaxt avtomobili hadisə yerinə 50 m-dən yaxın məsafədə sürməyin.

QNN qurun (Qabaqcıl Nəzarət Nöqtəsi)

- QNN seçərkən komanda dəstək heyətindən kömək istəyin.
- Küləyin istiqamətini nəzərə alın.
- QNN təcili xidmət maşınlarının dönməsi üçün kifayət qədər böyük olmalıdır.
- QNN yaxşı tanınan (aydın) yer olmalıdır.

4) Hadisə yerində - qiymətləndirmə, qərarlar və hesabat

- 1) Hadisə yerinə gələndə gördüklərinizi təsvir edin.
- 2) Ünvanları və koordinatları təsdiqləyin. Mümkünsə şəkil çəkdirin.
- 3) Risk qiymətləndirməsini həyata keçirin
 - İnsanların xilas edilməsinə ehtiyacı var?
 - İştirak edən maddələr müəyyən edilib?
 - Həyat xilas etməyə ehtiyac var/tam dezinfeksiya və ya ehtiyac yoxdur?
 - Qoruyucu vasitələrə ehtiyac var?
 - Daha çox material və resurslara ehtiyacınız var?
- 4) Gəldikdən sonra 5 dəqiqə ərzində vəziyyət haqqında hesabat təqdim edin
 - Nə gördüyünüzü və onu necə qiymətləndirdiyinizi aydın şəkildə təsvir edin:
 - Maddə və miqdar?
 - İtkilərin sayı və onların vəziyyəti?
 - Antidotlara ehtiyac var (məsələn, sianid, sinir qazları və opioidlər üçün)?
 - Daha çox resurs ehtiyac var
 - Mütəxəssislərə ehtiyac var?

Cədvəl 1 – METAPHOR akronimindən istifadə edərək hadisə yerindən strukturlaşdırılmış hesabat

	Hərflərin mənası	İzah
M	<u>Səxsiyyət vəsiqəm / Kütləvi itki təsdiqləndi və ya təkzib edildi</u>	<u>Əvvəlcə özünüzü tanıdın, sonra kütləvi tələfat hadisəsi ilə üzləşdiyinizi təsdiqləyin və ya təkzib edin</u>
E	<u>Dəqiq mövqe</u>	<u>Hadisənin dəqiq mövqeyini bildirin.</u>
T	<u>Hadisə növü</u>	<u>Avtomobil qəzası, vanqin, şiddət, KBRNP, terror, digər?</u>
A	<u>Gəliş/gediş yolu</u>	<u>Digər bölmələrə ən yaxşı giriş və çıxış yolu haqqında məlumat verin</u>
P	<u>Potensial risklər</u>	<u>Hər hansı potensial risklər haqqında məlumat verin (məsələn, tüstü, sürüşkən yol şəraiti, təhlükəli şəxslər və ya material)</u>
H	<u>Neçə xəstə</u>	<u>Xəstələrin sayı</u>
O	<u>Digər ehtiyaclar</u>	<u>Əlavə resurslara və ya mütəxəssislərə ehtiyac</u>
R	<u>Təkrar edin</u>	<u>Qəbul edici METAPHOR mesajını təkrarlayın</u>
KBRNP	1. <u>Görünən sızma və ya qaz buludu? - Rəng, qoxu, məlum/naməlum maddələr?</u> 2. <u>Yaxınlıqdakı şəxslər? - İçəridə, çöldə məlumat verə bilirlər?</u> 3. <u>Küləyin istiqaməti, topografiyası? - Yaxınlıqdakı sənaye müəssisələri? Yaxınlıqdakı evlər?</u> 4. <u>Əraziyə daxil olmaq istəyən şəxsləri dayandırın (!) – Lazım gələrsə, yolu bağlayın!</u>	

5) Hadisə yerində - fəaliyyət nöqtələri*1) Digər təcili yardım xidmətləri ilə əməkdaşlıq qurmaq*

- Məlumatı paylaşın və resurslara üstünlük verin.
- Sahə komandirinin əməliyyat sahəsi ilə birbaşa vizual əlaqəsi olmalıdır.
- Kütləvi zərər çəkənlər hadisələrində sadələşdirilmiş prinsiplərdən istifadə edilməlidir.

2) Evakuasiya edin

- İnsanları təsir mənbəyindən (qaynar zona) evakuasiya edin.
- Yerində sığınacaq imkanını nəzərdən keçirin (növbəti səhifəyə baxın).

3) Həyat xilasedici tədbirlər

- Lazım olduqda həyat xilasedici tibbi müalicə və dezinfeksiya təmin edin.

4) Təhlükəli zonalar müəyyən edin

- Təhlükəli zonaları bağlayın (və ya fənərlərdən istifadə edin) və yaxınlıqdakı insanları xəbərdar edin.
- İşarələmək üçün məlumat və müşahidələrdən istifadə edin;
 - *qaynar zona* (yəni, yanğın/xilasetmə personalı tərəfindən təxliyənin həyata keçirildiyi həyat üçün təhlükəli və ya təhlükəli ərazi),
 - *isti zona* (mümkün sağlamlıq riski olan ərazi, FQV lazımdır) və
 - *soyuq zona* (təhlükəsiz zona, FQV-ə ehtiyac yoxdur).

Kimyəvi və Bioloji Hadisələr:

Qaynar zona: Müşahidələrə və küləyin istiqamətinə əsasən yanğın/xilasetmə xidməti tərəfindən qeyd edilir.

İsti zona: Qaynar zonadan çirklənməmiş əraziyə keçid.

Soyuq zona: İsti zonadan kənar ərazi.

Radioloji (və ya Nüvə) hadisələri:

Qaynar zona: Doza dərəcəsi ölçən radiasiyanı $> 100 \mu\text{Zv/s}$ aşkar edir.

İsti zona: Doza dərəcəsi ölçən radiasiyanı $0,8 - 100 \mu\text{Zv/s}$ intervalda aşkar edir.

Soyuq zona: Doza dərəcəsi ölçən təbii radiasiyanı; $0 - 0,8 \mu\text{Zv/s}$ aşkar edir.

*5) Yeni vəziyyət hesabatı təqdim edin**6) Sübutların təhlükəsizliyini təmin edin (mümkünsə şəkil/video çəkin).*

Yerində Sığınacaq

Yerində sığınacaq (qapı daxili mühafizə) havadakı təhlükəli maddələrin təsirini minimuma endirmək üçün evlərdə və binalarda pəncərələrin, qapıların və havalandırma sistemlərinin (AC) bağlanması tələb edir.

KBRNP maddələrinin təhlükəli konsentrasiyaları açıq havada olduğundan şübhələndikdə sığınacaq yerində olması nəzərə alınmalıdır. Pəncərələri olmayan və ya pəncərələri hadisə yerinə baxmayan, hündürlüyü bir və ya bir neçə mərtəbə olan otaqlar sığınacaq üçün ən təhlükəsiz yerlərdir. Partlayışlar zamanı pəncərələr qırıla bilər və yer səviyyəsində havadan daha ağır olan zəhərli qazların riski ən yüksəkdir.

Evakuasiya

Evlərdən, binalardan və ya ərazilərdən evakuasiya partlayış təhlükəsi, təhlükəsizlik və ya təhlükəsizlik təhdidləri olduqda və ya binaların içərisində yüksək konsentrasiyalarda zəhərli qazlar gözləndikdə nəzərə alınmalıdır.

Evakuasiya diqqətlə planlaşdırılmalı və effektiv şəkildə həyata keçirilməlidir ki, insanlar çöldə hərəkət edərkən lazım olduğundan daha çox məruz qalmasınlar və zərər görməsinlər.

6) Dezinfeksiya

Müəyyən kimyəvi maddələr və toksinlər, bakterial sporlar (məsələn, qarayara) və ya radioaktiv materialla çirklənmə, ilkin təhlükə zonasında və ya ondan kənarda olmalarından asılı olmayaraq, təsirlənənlər və onlara kömək edənlər üçün təhlükə yaradır. *Dezinfeksiyanın* əsas məqsədi maddənin təsirini mümkün qədər tez azaltmaqdır.

1) Həyati xilas edən dezinfeksiya təcili xəstəxanaya çatdırılma ehtiyacı olduqda kritik xəsarətlər üçün seçilən prosedurdur. Bu, tezdir və həyat xilasedici tibbi müalicə və antidot tətbiqinə paralel olaraq həyata keçirilə bilər. İlk müdaxilə edənlərə FQV, paltar üçün effektiv kəsici alətlər və tullantılar üçün plastik torbalar lazımdır.

Cədvəl 2 – Həyat xilasedici dezinfeksiya proseduru

Təhlükəli kimyəvi maddələrə məruz qalma (K)
Zərərçəkmiş məruz qalma mənbəyindən çıxarın. Başın üstündən çəkmədən paltar çıxarın. Əlçatan olarsa, insanı su ilə yuyun. Zərərçəkmiş soyumamaq üçün təmiz yorğanla təmin edin. Qeyd - Mühərribə maddələrindən şübhələnirsinizsə, standart dezinfeksiya aparın (<i>cədvəl 4</i>)
Yoluxucu bioloji maddələrə məruz qalma (B)
Normalda həyat xilasedici dezinfeksiyaya ehtiyac yoxdur (istisnalar; qarayara və botulinum toksinindən şübhələnirsinizsə – K üçün tövsiyələrə əməl edin.).
Radioaktiv maddələrə məruz qalma (RN)
Zərərçəkmiş məruz qalma mənbəyindən çıxarın. Başın üstündən çəkmədən paltar çıxarın. Daxili çirklənmə riskini minimuma endirmək üçün həmişə zərərçəkənin əllərini və üzünü yuyun. Zərərçəkmiş soyumamaq üçün təmiz yorğanla təmin edin.
<i>Unutmayın ki, təcili yardım işçilərini lazım olduqda dezinfeksiya olunmalıdır. Mümkünsə, tökülmüş maddələr ehtiyatla yığılmalıdır.</i>

1) Soyuq temperaturda və su çatışmazlığı zamanı quru dezinfeksiya, quru dəsmal və ya kağız rulondan istifadə edilməklə aparılmalıdır.

Cədvəl 3 – Quru dezinfeksiya proseduru

Təhlükəli KBRN maddələrinə məruz qalma
1. Absorbent kağız, uşaq bezləri və ya mövcud olan hər hansı absorbent istifadə edin (!) 2. Başdan ayağa paltarını soyunun. Əvvəlcə görünən çirklənmə olan bədən sahələrinə diqqət yetirin. 3. Bədənin hər bir hissəsi üçün bir kağız/absorbent istifadə edin, sonra atın. 4. Bədənin yeni hissəsi üçün yeni kağız/absorbentdən istifadə edin, sonra atın. Qeyd - Mühərribə maddəsindən şübhələnirsinizsə, standart dezinfeksiya aparın (<i>cədvəl 4</i>)

2) Standart nəm dezinfeksiya, müharibə maddələri də daxil olmaqla, təhlükəli çirklənmə ilə bütün digər vəziyyətlər üçün seçim prosedurudur. Standart dezinfeksiya absorbentlər, bezlər, sabun və su ilə aparılır. Sonra xəstəxanaya çatdırılmazdan əvvəl zərərçəkmiş təmiz yorğanla təmin edin.

Cədvəl 4 – Standart Nəm Dezinfeksiya (8 MƏRHƏLƏ)

1	Çirklənmiş və təmiz zonaları yaradın. Fərdi Qoruyucu Vasitələri geyinin (FQV)
2	Xəstənin paltarlarını və ayaqqabılarını çıxarın (paltarı başın üstündən çəkməyin; qayçı istifadə edin)
3	Çirklənmiş bədən sahələrini (dəri, saç) müəyyən edin. Baş hissəsi çirklənmişsə, eynək və/və ya tənəffüs maskalarından istifadə etməklə xəstənin gözlərini, burnunu və ağız hissəsini mümkün qədər qoruyun.
4	Kimyəvi, radioaktiv və ya bioloji çirklənmə hallarında; - 6-cı addıma keçin
5	- Sinir maddəsindən şübhələnilirsinizsə: 1) Fuller torpağı, un və ya digər adsorbentlərdən istifadə edərək dəridən/saçdan mayenin absorbsiyası. Sonra fırçala ilə yuyun. Alternativ olaraq dəsmal, uşaq bezi və ya digər parça materiallarından istifadə edin. Mövcuddursa RSDL əlavə edin. 2) Qalan absorbentləri su ilə yuyun. Sonra 6-cı addıma keçin. - Üzvi yoluxucu materiallardan şübhələnilirsinizsə (məsələn, yüksək yoluxucu xəstələrdə olan qan, qusma, nəcis, sidik xəstəlikləri): sabunla yuyulmalı və dərinə spirtlə dezinfeksiya edilməlidir.
6	Təmizlənmiş su (33 - 35 Selsi) və pambıq parça istifadə edərək, bədənə ən çox çirklənmiş nahiyyələrini maye sabunu suya əlavə edərək yuyun. Sonra digər bədən hissələrini sistematik olaraq təmiz pambıq parça ilə bir-bir 1-2 dəqiqə yuyun.
7	Bütün bədən səthini sistematik şəkildə yuyun. Sonra təmiz zonaya keçin və təmiz paltar geyinin və ya quru yorğandan istifadə edin. Hipotermiyadan çəkin
8	FQV-də olan işçilər FQV dezinfeksiyasında və çıxarılmasında bir-birinə kömək etməlidir (ayrıca prosedura baxın)

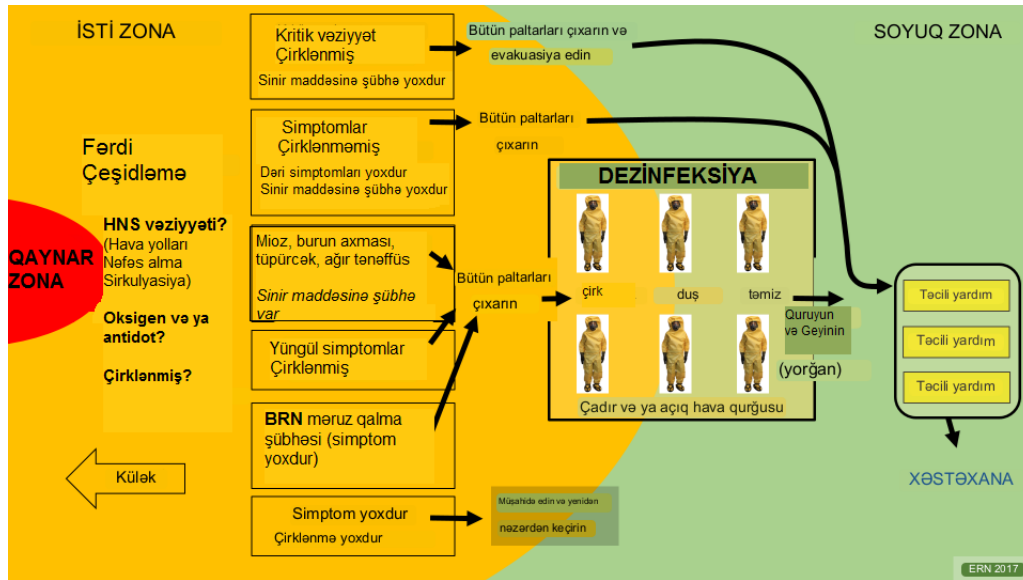
Fərdi qiymətləndirmə – kimə dezinfeksiya lazımdır?

Yalnız təsdiqlənmiş çirklənmə olan xəstələrin dezinfeksiyaya ehtiyacı var. Buna görə də fərdi qiymətləndirmə lazımdır (bax Şəkil 3 və Cədvəl 5).

Qaz halında olan maddələrə (məsələn, xlor və ya ammoniyak) məruz qalan şəxslərin su ilə dezinfeksiyaya ehtiyacı yoxdur. Paltarların çıxarılması qaz iynin daha da yayılmasının qarşısını alacaq. Blister əmələ gətirən və toxumaları zədələyən maddələrdən (məsələn, iprit qazı) və ya sinir maddələrindən (məsələn, zarin qazı və ya oxşar) şübhə varsa, bütün məruz qalmış şəxslərin tam dezinfeksiyası mümkün qədər tez aparılmalıdır.

Radioaktiv maddələrə məruz qalan şəxslər yalnız radioaktiv çirklənmədən şübhələndikdə dezinfeksiyaya ehtiyac duyurlar. Ölçmə vasitələri mövcuddursa, radioaktivliyin göstəricisini həyata keçirin (aşağıdakı cədvəl 6-a baxın).

Şəkil 3 – Hadisə yerində dezinfeksiya işlərinin qrafiki

Cədvəl 5 – Dezinfeksiyadan əvvəl fərdi qiymətləndirmə

Dezinfeksiyanın qiymətləndirilməsi- Kimyəvi Hadisələr	
Dəri simptomları	Xəstəxanaya aparılmadan əvvəl soyunun və dezinfeksiya edin
Tək hava yolu simptomları (bədənin, paltarın və ya ayaqqabının çirklənməməsi)	Xəstəxanaya aparılmadan əvvəl soyunun (dezinfeksiya etməyin).
Hava yolu/dəri/MSS-simptomları və sinir agentindən şübhə	Xəstəxanaya aparılmadan əvvəl soyun və dezinfeksiya edin
Simptom yoxdur, ancaq bədənin/paltarın görünən çirklənməsi	Soyunma və dezinfeksiya. Təkrar yoxlanış. Yüksək zərərli bir maddədən şübhələnilirsinizsə, xəstəxanaya aparın.
Simptom yoxdur. Bədənin/paltarın görünməyən çirklənməsi	Dezinfeksiya etməyin. Müşahidə edin, sonra simptomlar və/və ya çirklənmə üçün yenidən yoxlayın.
Dezinfeksiyanın qiymətləndirilməsi- Bioloji Hadisələr	
Hava/aerozol/maye/tozda şübhəli mikroorqanizmlər və ya toksinlər	Xəstəxanaya aparılmadan əvvəl soyun və dezinfeksiya edin
Dezinfeksiyanın qiymətləndirilməsi- Radioaktiv/Nüvə Hadisələri	
Bədənin/paltarın aşkar edilmiş/şübhəli radioaktiv çirklənməsi	Xəstəxanaya aparılmadan əvvəl soyun və dezinfeksiya edin
Aşkar edilmiş/şübhə edilən daxili bədən çirklənməsi	Xəstəxanada soyunma və dezinfeksiya. Göstərişlərə görə antidotun sürətli tətbiqi.
Radiasiyaya məruz qalma (çirklənmədən)	Dezinfeksiya etməyin

7) Aşkarlama, İdentifikasiya və Monitoring (AİM)

Kimyəvi aşkarlama

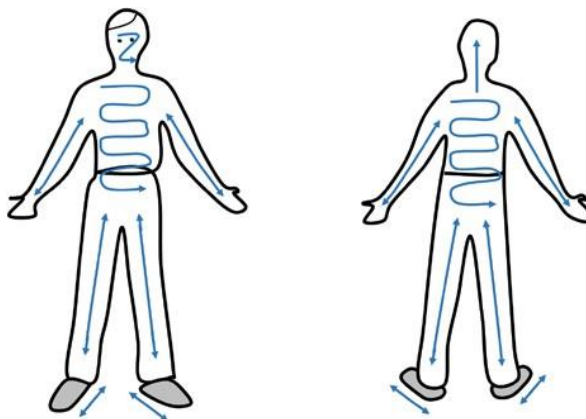
Portativ kimyəvi detektorlardan, doza dərəcəsi ölçənlərdən və partlayıcı sayğaqlardan istifadə təlim və bacarıq tələb edir. Portativ kimyəvi detektorlar qapalı yerdə və ya çirkələnmiş paltar və ya maye ilə konteynerlərdə istifadə edildikdə faydalı məlumat verə bilər. Partlayıcı dərəcəsini ölçən sayğaqlar partlayıcı qazların yüksək konsentrasiyalarını aşkar edə bilər. **Qeyd** – Heç vaxt detektorları təzyiqli qabların yanında istifadə etməyin (**Təhlükə – Partlayış Riski!**)

Radioloji aşkarlama

- Doza dərəcəsi ölçənlər və şəxsi dozimetrlər düzgün istifadə edildikdə etibarlıdır.
- Əksər doza sayğaqları qamma-radiasiyanı ölçür (zond əlavə olunarsa + alfa- və beta radiasiya). Neytronları ölçmək mümkün deyil.

Cədvəl 6 – Doza dərəcəsi ölçən ilə bədən yoxlanışı proseduru

1. Doza dərəcəsi ölçən cihazı yandırın
2. Təbii fon radiasiyasını ölçməklə onun işlədiyini yoxlayın (xəstədən bir neçə addım atın və siz təxminən 0,05 - 0,2 $\mu\text{Zv/z}$ ölçə bilməlisiniz).
3. Cihazı bədən səthindən 1 sm yuxarı tutun.
4. Xəstəyə toxunmadan yavaş-yavaş saniyədə 3-5 sm hərəkət edin (cihazın çirkənlənmə riski!)
5. Çirkənlənmiş ərazilərdə və ya fon radiasiya səviyyələri ilə müqayisədə artan dəyərləri ölçdiyünüz yerlərdə 5 saniyə hərəkətsiz saxlayın.
6. Yazmaq; istənilən artan dəyərlər, lokalizasiya və vaxt.
7. Sistemativ olaraq ölçmək üçün xəstədən ayaqlarını və qollarını bədənədən ayrılmasını xahiş edin.
8. Ön tərəfdən başlayın və doza dərəcəsini ölçəni **göstərdiyi kimi hərəkət etdirin:**

- 1) Baş və üz. Cihazı ağız və burun üzərində 5 saniyə hərəkətsiz saxlayın.
- 2) Boyun və çiyinlər.
- 3) Bir qolun ön tərəfdən aşağı, ovuc üzərində 5 saniyə, sonra arxa tərəfdən yuxarı.
- 4) Digər qol üçün təkrarlayın.
- 5) Sinə və mədə üzərində irəli və geri hərəkət edin.
- 6) Bir ayağın ön tərəfi ilə aşağı, daban boyunca, ayağın içərisinə qədər.
- 7) Digər ayaq üçün təkrarlayın.
- 8) Başın, boyun və çiyinlərin arxası ilə davam edin.
- 9) Bir qolun arxa tərəfini aşağıya və içəriyə doğru hərəkət etdirin.
- 10) Digər qol üçün təkrarlayın.
- 11) Çiyinlərdən irəli və geri və arxadan aşağıya doğru hərəkət edin.
- 12) Bir ayağın arxa tərəfini aşağı, ayağın altında 5 saniyə, ayağın içərisinə doğru hərəkət edin.
- 13) Digər ayaq üçün təkrarlayın.

9. Yüksək səviyyələri ölçsəniz - çirkləndirici paltarları çıxarın və lazımi dezinfeksiya aparın.
10. Aparatı çirkləndirməmək üçün xəstəyə toxunmayın. Əlinizi aparatın üstündə saxlayın. Yalnız qamma radiasiyasını ölçsəniz, cihazı plastik torbada saxlamaqla qoruya bilərsiniz.
11. Alfa-və beta radiasiyasını aşkar etmək üçün xarici zond əlavə edilməlidir. Bundan sonra aparat artıq doza dərəcələrini ölçmür, lakin "saniyədə hesablayır". Alqoritmi yuxarıdan aşağıya təkrarlayın (1-13 qədər).

8) KBRNP maddələrə məruz qalma simptomları***Kimyəvi:***

Hər hansı görünən səbəb olmadan təcili (saniyə-dəqiqə) xəstəlik/zərər, ehtimal ki, qaz/buxar şəklində olan kimyəvi maddələrdən qaynaqlanmışdır. Maddə məlum deyilsə, xəstənin simptomları qazın növü ilə bağlı təlimat verə bilər (növbəti səhifədəki simptomlar cədvəlinə baxın).

Bioloji:

Yoluxucu maddələr ilk bir neçə saat ərzində heç bir əlamət göstərmir.

Radio-nüvə:

Radioaktiv maddələrdən aşağı radiasiya dozaları kəskin simptomlar göstərmir. Sürətlə baş verən (dəqiqə-saat) simptomlar (məsələn, ürəkbulanma, qusma) yalnız radiasiya həyat üçün təhlükəli olduqda yaranır.

Cədvəl 7 və 8 – K və B simptomlarının sxematik icmal (növbəti iki səhifə)

	Qazlar/maddələr, hansılar ki:	Maddələr	Kliniki Əlamətlər								Qorum. Dezinf.	Müalicə	
			Simpt. qədər vaxt	Gözlər	Üst tənəffüs yolları	Ağciyərlər	Dəri	Beyin/sinir sistemi	Qarın / bağırsaqlar	Digər		Antidot	Digər müalicə
Kəskin tənəffüs çatışmazlığı	Əhəmiyyətli fermentlərə təsir göstərir	Sinir qazları / orqano-fosfatlar	Qısa	İri göz bəbəyi.	Tüpürçək, rinoreya.	Təngənəfəslik, öskürək, geniş bronxoreya/ağciyər ödemi	-	Baş ağrısı, əzələ zəifliyi, koma, spazmlar / ola bilsin qıcolmalar	Ürəkbulanma, qusma, qarın ağrısı, ishal, sidik ifrazı		Q/D	Atropin/oks im	O ₂ , konvulsiyalar/qıcolmalar varsa diazepam. Dezinfeksiya edin!
		Arsen	Uzun	-	-	-	-	Zəiflik, baş ağrısı, titrəmə	Qarın ağrısı, böyrək çatışmazlığı	Hemoliz, ehtimal ki, hematuriya	D	-	
	O ₂ -nəqliyyat/dövrüyyəni maneə törədir	Sianid (CN)	Qısa	İri göz bəbəyi	-	Nəfəs darlığı. TD birinci ↑, sonra ↓	Açıq qırmızı/qəhrayı	narahatlıq, ↓ hərəkətlər, koma, bəlkə də qıcolmalar	-	Laktik asidoz	Q	Cyanokit, (dikobalt edetat və ya natrium tiosulfat)	O ₂
		Dəm qazı (CO)	Qısa	-	-	Mümkün ↑ Tənəffüs Dərəcəsi (TD)	Açıq qırmızı/qəhrayı	Baş ağrısı, başgicəllənmə, şüur bulanıqlığı, koma.	-	Ola bilsin ↑ÜD/aritmiya, Miokard ifarktı, laktik asidoz	-	-	O ₂ , Hiperbarik oksigen
		Hidrogen-sulfid qazı (H ₂ S)	Qısa	Qıcıqlanma	Qıcıqlanma	ağciyər ödemi (gec)	Bəzən qıcıqlanma	Apatiya, konvulsiyalar/qıcolmalar, koma		Laktik asidoz	Q	-	O ₂ , steroidləri nəzərdən keçirin
	Qıcıqlandırıcı qazlar	Xlor, ammoniyak, kükürd dioksidi	Qısa	Qıcıqlanma	Qıcıqlanma	Təngənəfəslik, quru öskürək	Qıcıqlanma/Korroziv zədə	-	Ola bilsin MBT simptomları	Xarakterik qoxu, yaşıl-sarı qaz (Cl)	D maye olduqda	-	O ₂ , ola bilsin steroidlər, gözləri yuyun
		Azot turşusu/fosgen	Orta-uzun	Qıcıqlanma (erkən)	Qıcıqlanma (erkən)	ağciyər ödemi (gec)	Qıcıqlanma	-		Qoxusu: Şirin, çürüyən meyvə	-	-	O ₂ , steroidlər, rspirator dəstək
		Gözyaşardıcı qaz, xloropikrin	Qısa	Qıcıqlanma	Qıcıqlanma		Qıcıqlanma	-			-		Gözlərin yuyulması
	Tənəffüs mərkəzini maneə törədir	Opioidlər/fentanil qazı	Qısa	Kiçik göz bəbəyi	-	↓TD		↓şüur	↓Bağırsaq səsləri		Q	Nalokson	O ₂
	O ₂ Çıxardan	CO ₂ , N ₂ , CH ₄	Qısa	-	-	-	-	Ola bilsin yorğunluq, koma		Hipoksiya	-		O ₂
	Üzvi həlledicilər	Metanol	Uzun	Görmə pozğunluqları	-	TD: Yüksək, (asidoz olduqda) aşağı = pis proqnoz), təngnəfəslik	-	↓şüur (=ağır forma)	Qarın ağrısı, ürəkbulanma	Metabolik asidoz	-	Fomepizol/etanol	PH buferləri, dializ, Folik-/folin turşusu
Dəri simptomları	Dəri (və ağciyər) qazları	Luizit, fosgen oksidi	Qısa	Ağrı, qızartı, blefarospazm	Qıcıqlanma, öskürək, səsin tutulması	Tüpürçək ifrazatlı obstruktiv öskürək (ağır forma)	Qızartı, qabarıqlar, yaralar		Ürəkbulanma, qusma	Mümkün dövr. çatışmazlıq 1/şok (yanıqlar kimi)	Q/D		Dezinfeksiya edin!
		İprit	Orta-uzun	Ağrı, qızartı, blefarospazm	Qıcıqlanma, öskürək səsin tutulması	Tüpürçək ifrazatlı obstruktiv öskürək (ağır forma)	Qızartı, qabarıqlar, yaralar		Ürəkbulanma, qusma	Mümkün dövr. çatışmazlıq 1/şok (yanıqlar kimi)	Q/D		Dezinfeksiya edin! Natrium Ditiolpropansulfonat və ya Bronxoalveolyar yuyulma
	Korroziv maddələr	Turşular/qələvilər	Qısa-uzun	Ağrı, qıcıqlanma, korluq	Ağrı, qıcıqlanma, ödəm	Təngənəfəslik, öskürək (sianoz)	Hər cür HF və daha çox zərər nüfuz edən qələvilər	MSS depressiyası, konvulsiyalar/qıcolmalar	Selikli qışanın zədələnməsi, mümkün perforasiya	Hemoliz, leykositoz, damar daxili laxtalanma, AV blokada, aritmiya/ürək dayanması	(Q)/D	Əgər HF: HF-antidot gəlir, (CaCl2, Caqlükonat)	Dərini və gözləri minimum 30 dəqiqə yuyun. (təmizlənmiş su) HF olduqda qorunma haqqında düşünün
		Hidroflor turşusu (HF)											
Çoxlu orqan çatışmazlığı	Digər toksinlər	Risin/Abrin	Uzun	-	Nəfəs aldıqda: Təngənəfəslik, öskürək, ödəm	Nəfəs aldıqda: Ağciyər ödemi	-	Zəiflik	Əzələ ağrısı / qusma / ishal, dalağın / qaraciyərin / böyrəyin təsirlənməsi	Çoxlu Orqan Disfunksiya, kapilyar sızma	Q	-	Simptomatik

	Sadə İcmal Xəstəliklər (maddə)	İnkubasiya dövrü	Maddələrə məruz qalma (toz/aerosol/maye)		Təbii Keçmə	Müalicə zamanı qoruyucu tədbirlər Standart ehtiyatlar (SE) *=Aerosol yaradan proseslərlə keçmə	Simptomlar				Müalicə
			Xəstənin Dezin?	Məruz qalmadan sonra profilaktika			Sepsis	Dəri	Hava yolları	Digər	
Bakteriya	Qarayara <i>B. anthracis</i>	1 gün -2 ay	Hə	Bir neçə saat ərzində antibiotik	Tənəffüs, sporlarla udma və ya deri-təmas	SE* (insandan-insana keçmir)	Hə	Hə	Hə		Antibiotik, peyvənd Raxibacumad
	Taun <i>Yersinia pestis</i>	bir neçə dəqiqə- 7 gün	Hə	Mümkün tez ant.	Damcı və ya birə ilə keçmə	Havadan keçmə (tənəf. Taun)	Hə	Yanıqlar	Ağ ciyər Taun	Meningit	Mümkün qədər tez Antib.
	Tularemiva (D qızdır.) <i>F. tularensis type A/B</i>	1-21 gün	Hə	Bir neçə saat ərzində antibiotik	Ölü gemiricilər/qalıqlar (tən.. təmas, qida/ıçki)	SE* (insandan-insana keçmir)	Hə	Yaralar	Pnevmoniya	Meningit	Bir neçə saat ərzində Ant.
	Bruselyoz <i>B. melitensis/ spp.</i>	9-60 gün	Hə	Antibiotiklər	Pasterizə olunmamış süd /heyvan (tən.,udma, təmas)	SE* (insandan-insana keçmir)	Yox	Hə	Hə	Meningit və ya digər orqanlar	Antibiotiklər
	Sap infeksiyası <i>Burkholderia mallei</i>	1-21 gün (kəskin)-> 2 həftə (xronik)	Hə	Bir neçə saat ərzində antibiotik	Heyvanlarla deri təması (xüsusi yerlərdə tənəffüs)	SE* Təmasla keçmə; yaralar (insandan-insana az keçmə)	Hə	Yaralar	Pnevmoniya, abses	(Meningit, nadir)	Bir neçə saat ərzində Ant.
	Melioidoz <i>B. pseudomallei</i>	1 gün-illər, adətən 2-4 həf.	Hə	Bir neçə saat ərzində antibiotik	Çirk tozun, torpağın, damcı, suyun tənəffüsü	SE* (insandan-insana az keçmə)	Hə	Yaralar	Pnevmoniya	Abseslər	Bir neçə saat ərzində Ant.
Toks.	Q-qızdırması <i>Coxiella burnetii</i>	2-3 h. (kəskin)/illər(xr)	Hə	Yox (və ya xəstə).	Tənəffüs (heyvan /lab.materialla təmas)	SE* (insandan-insana az keçmə)	Yox	Yox	Hə	Endokardit	Antibiotiklər
	Salmonella <i>S. enteritidis/ Typhimurium</i>	saatlar-gün(lər)	Hə	Adətən yox	Nəciz-ağız keçmə	Təmasla keçmə	Nadir	Yox	Yox	Qastroenterit	Yalnız rehidratasiya (istisna, tifo qızdırması)
	Botulizm (Botulinum-toksin from <i>Cl. Botulinum</i>)	2 s-8 g (par.) 6-80 s (tənəf)	Hə	Yox	Toksin qəbulu (qida/yara) (Körpələrdə: bakt. qəbulu)	SE* (insandan-insana keçmir)	Yox	Yox	Yox	İflic,görme problemləri	Botulinium antitoksini. Yaralar: antib+eməliyyat
	Toksik Şok Sindromu Staf. enterotoxin-B	1-8 saat	Hə	Yox	Qida/bakteriya ilə təmasdan keçmə (təmp.)	Təmasla keçmə (xəstəlik davam edərsə)	Hə	Hə, eritema	Hə	Qusma, ishal, mədə ağrısı	Penisilin və Klindamisin (toksin halında)
	Çiçək virusu <i>Variola (virus)</i>	7-17 gün	Hə	4 gün ərzində Peyvənd	Təmas və hava ilə keçmə (damcı, uzun məsafə)	Səpmə zamanı yüksək riskdən qorunma. Təmasdan izolyasiya	Hə	Veziküllər	Nadir	Qabıqlı deri vezikülləri	Səpmədən əvvəl peyvənd (Cidofovir/digər)
	Viral hemorragik qızdırma SARS	2-21 gün	Hə	Antiviral Peyvənd	Təmas/damcı keçmə	Yüksək riskdən qorunma rejimi	Hə	Hə	Hə	Qanaxma	Peyvənd, antiviral /eksperimental müalicə (dərman mövcud deyil)
Viruslar	SARS (coronavirus)	2-10 gün	Hə	Yox	Təmas/damcı keçmə	Havadan keçmə	Hə	Yox	Hə		
	Y. Şərq Tən. Sin. <i>MERS coronavirus</i>	2-14 gün	Hə	Yox	Təmas/damcı keçmə	Havadan keçmə	Hə	Yox	Hə		(dərman mövcud deyil)
	Viral ensefalit	2-7 gün	Hə	Yox	At/heyvan/ağcaqanad	SE* (insandan-insana keçmir)	Qızdırma	Yox	Yox	Ensefalit	Peyvənd testiqlənməyib

9) Risklər, qoruyucu vasitələr, ilkin təhlükə zonası, ilkin hərəkət

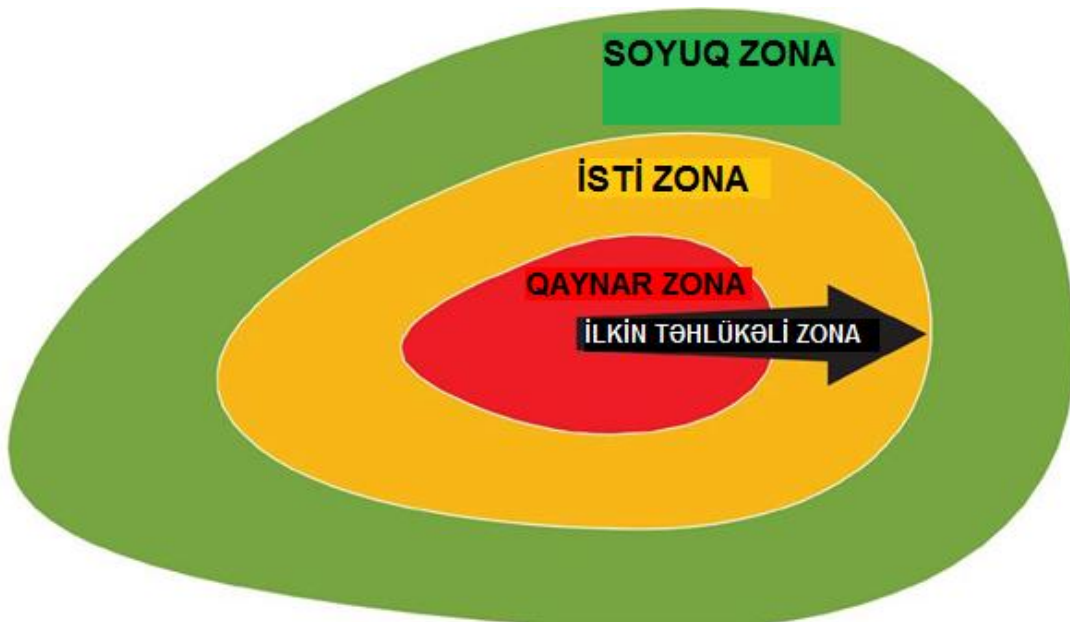
Naməlum maddələr.....	səhifə 20
Partlayışlar	səhifə 21
Alışan qazlar	səhifə 22
Toksik qazlar.....	səhifə 23
Alışmayan, toksikli olmayan qazlar	səhifə 24
Alışan mayelər	səhifə 25
Alışan bərk maddələr.....	səhifə 26
Təsadüfi alışan maddələr.....	səhifə 27
Su ilə təmas zamanı alışan qazlar yaradan maddələr.....	səhifə 28
Oksidləşdirici maddələr	səhifə 29
Orqanik peroksidlər	səhifə 30
Toksik maddələr	səhifə 31
Yoluxucu maddələr.....	səhifə 32
Radioaktiv maddələr.....	səhifə 33
Korroziv maddələr	səhifə 34
Müxtəlif təhlükəli maddələr	səhifə 35

10) İlkin təhlükə zonası, naməlum maddə

Əgər maddə məlum deyilsə, məsələn, qarışıq təhlükəli yüklərin daşınması zamanı aşağıdakı ilkin təhlükə zonaları tövsiyə olunur:

- Bərk maddələr: 50 m.
- Mayelər: 100 m (maye sərhədin kənarından).
- Qazlar: 300 m.

Mümkünsə; həmişə sizdən uzağa, maddəyə doğru əsən küləklə işləyin.

Partlayış (sinif 1)**Risiklər**

- Qəlpə.
- Zərbə dalğası.
- Termal şüalanma, yanğın.
- Zəhərli tüstü/buxar.

Fərdi Qoruyucu Vasitələr (FQV)

Qiymətləndirilmiş risklərə və qarşıya qoyulan vəzifəyə uyğun tənəffüs mühafizəsi və qoruyucu geyim.

EVAKUASIYA ÜÇÜN İLKİN TƏHLÜKƏLİ ZONA

Yanğında partlayıcı maddələr

- açıq ərazidə (qəlpə riski)	1000 m
- sığınacaqda (zərbə dalğası riski)	300 m
- ticarət obyektlərində	50 m

Hadisə zamanı görülməli tədbirlərin nümunələri

- Durbinlə məsafədən müşahidəyə başlayın.
- Təhlükədə olan insanları evakuasiya edin.
- Həyat xilasedici müdaxiləni həyata keçirin.
- Təhlükə zonasını bağlayın.
- Xəbərdarlıq edin.
- Alov mənbələrini çıxarın.
- Yanğının partlayıcı maddələrə yayılmasının qarşısını almaq.
- Avtomobildə yanğın: Yanğın yalnız mühərrik yerində, sürücünün yerində və ya təkərlərdə olduğu halda söndürün.

Qeyri-standart partlayıcı qurğular (QSPQ): Partlayıcılarda və ya onlara yaxın ərazidə yanğın olarsa (məsələn, yük yanğını), müdafiə olunmalı və söndürməyin təhlükəsiz olduğu barədə məlumat alana qədər sığınacaqqlı yerdə gözləyin.

Alışan qazlar (sinif 2)

Risqlər

- anğın, termal şüalanma.
- Partlayıcı qaz-hava qarışığı, qəlpə.
- Konteynerdə təzyiqli yanğın: Konteynerin təzyiqli partlaması və ya QMGBP (Qaynayan Mayenin Genişlənən Buxar Partlaması).
- Donma (məsələn, maye metan, maye hidrogen).
- Zəhərlənmə, kimyəvi yanıqlar, boğulma.

Qoruyucu vasitələr

Qiymətləndirilmiş risklərə və əldə edilən vəzifəyə uyğun tənəffüs mühafizəsi və qoruyucu geyim.

EVAKUASIYA ÜÇÜN İLKİN TƏHLÜKƏLİ ZONA	Külək ≤ 2 m/s	Külək > 2 m/s
Kiçik emissiya (sızan genişlənmə)	100 m radius	100 m külək istiqamətində 50 m küləyə qarşı
Böyük emissiya (şlanqın və ya borunun qırılması)	300 m radius	300 m külək istiqamətində 50 m küləyə qarşı
Yarılma riski altında olan tank/sistern (QMGBP)		1000 m
Aerozollar və birdəfəlik konteynerlər		50 m
Yanğına məruz qalan qaz balonları		300 m

Hadisə zamanı görülməli tədbirlərin nümunələri

- Təhlükədə olan insanları evakuasiya edin.
- Həyatı xilas etmək. Təhlükə zonasını bağlayın. Xəbərdarlıq edin.
- Alov mənbələrini çıxarın.
- Qazı istiqamətləndirmək və ya dağıtmaq üçün qaz buludlarını geniş su axını ilə püskürtün.
- İstismar baxımından zəruri olmadıqca yanan qazı söndürməyin.
- İstidən təsirlənmiş təzyiqli qabları sərinləyin.

Suyun mayeləşdirilmiş qazla təmasda olmasına icazə verilməməlidir, məsələn maye metan (çünki su istilik əlavə edir və deqazasiyanı artırır).

Toksik qazlar (sinif 2)

Risqlər

- Zəhərlənmə, kimyəvi yanıqlar, boğulma.
- Donma.
- Konteynerdə təzyiqli yanğın: Təzyiqli konteyner.
- Partlayış, qəlpə.

Qoruyucu vasitələr

Qiymətləndirilmiş risklərə və əldə edilən vəzifəyə uyğun tənəffüs mühafizəsi və qoruyucu geyim.

EVAKUASIYA ÜÇÜN İLKİN TƏHLÜKƏLİ ZONA

Kiçik emissiya (sızan möhür)

Külək ≤ 2 m/s
2 km radius*

Külək > 5 m/s

600 m külək
istiqamətində*

Böyük emissiya (şlanqın və ya borunun
qırılması)

10 km radius*

50 m küləyə qarşı

3 km m külək
istiqamətində *

Aerozollar və birdəfəlik konteynerlər
Yanğına məruz qalan qaz balonları

50 m küləyə qarşı

50 m

300 m

* Verilmiş məsafələr aşağıdakı şərtlərdən asılıdır: Məsafələr mayeləşdirilmiş sıxılmış xlor və kükürd dioksidi üçün hesablanır, lakin ilkin olaraq oxşar xassələri olan digər zəhərli maddələr üçün də tövsiyə olunur. Qaz fazasının yayılması kiçik bir sızma kimi qəbul edilməlidir.

Hadisə zamanı görülməli tədbirlərin nümunələri

- Təhlükədə olan insanları evakuasiya edin və ya yerində sığınacaq tapın.
- Həyatı xilas etmək. Təhlükə zonasını bağlayın. Xəbərdarlıq edin.
- İstidən təsirlənmiş təzyiqli qabları sərinləyin.
- Qaz konsentrasiyasını su dumanı ilə çiləyərək qarışdırın.
- Mayeləşdirilmiş qaz sahələrinə və ya maye qazın sızan çənlərinə su səpməkdən çəkinin (çünki su istilik əlavə edir və deqazasiyanı artırır).
- Qazı istiqamətləndirmək və ya dağıtmaq üçün qaz buludlarını geniş su axını ilə püskürtün.
- Yenidən mayeləşdirməni nəzərdən keçirin (təzyiqli mayeləşdirilmiş zəhərli qazlar üçün, məsələn, ammoniyak).

Şəhər mühitlərində ağır qazlar dairəvi şəkildə yayıla bilər, bu hətta küləyə qarşı ola bilər. Yenidən mayeləşdirmə yalnız sızma məzmununun maye fazasından baş verdikdə təsirli olur.

Alışmayan, toksik olmayan qazlar (sinif 2)**Risqlər**

- Donma.
- Konteynerdə təzyiqli yanğı: Konteynerin təzyiqli partlaması.
- Qəlpə.
- Yanğın dəstəyi (oksigen).
- Müəyyən qazların yüksək konsentrasiyalarında oksigen çatışmazlığı.

Qoruyucu vasitələr

Qiymətləndirilmiş risklərə və əldə edilən vəzifəyə uyğun tənəffüs mühafizəsi və qoruyucu geyim.

EVAKUASIYA ÜÇÜN İLKİN TƏHLÜKƏLİ ZONA

Aerozollar və birdəfəlik konteynerlər	50 m
Yanğına məruz qalmayan qaz balonları	100 m
Yanğına məruz qalan qaz balonları	300 m
Tank/sistern parçalanma riski altındadır	1000 m

Hadisə zamanı görülməli tədbirlərin nümunələri

- Təhlükədə olan insanları evakuasiya edin.
- Həyatı xilas etmək.
- Təhlükə zonasını bağlayın.
- Xəbərdarlıq edin.
- İstidən təsirlənmiş təzyiqli qabları sərirləyin.
- Oksigenin sızmasının yanğıni gücləndirə biləcəyinə diqqət yetirin.

Alışan mayelər (sinif 3)**Risqlər**

- Yanğın və partlayış.
- Termal şüalanma.
- Zəhərli tüstü.
- Ətraf mühit təhlükəsi.

Qoruyucu vasitələr

Qiymətləndirilmiş risklərə və əldə edilən vəzifəyə uyğun tənəffüs mühafizəsi və qoruyucu geyim.

EVAKUASIYA ÜÇÜN İLKİN TƏHLÜKƏLİ ZONA**50 m**

Əgər “buxarlanma şəraiti” varsa

100 m**Hadisə zamanı görülməli tədbirlərin nümunələri**

- Təhlükədə olan insanları evakuasiya edin.
- Həyatı xilas etmək.
- Təhlükə zonasını bağlayın.
- Xəbərdarlıq edin.
- Alov mənbələrini çıxarın.
- Mayeni köpüklə örtün.
- Yayılmasının qarşısını almaq üçün maddələri yığın və ya təmizləyin.
- Yanğın zamanı: söndürmək üçün kifayət qədər resursların olub-olmadığını qiymətləndirin.

Alışan bərk maddələr, öz-özünə reaksiya verən maddələr və bərk desensibilizasiya edilmiş partlayıcılar (sinif 4.1)

Risqlər

- Yanğın.
- Termal şüalanma.
- Partlayış.
- Alışan qazlar.
- Qıcıqlandırıcı və zəhərli tüstü/buxar.
- Toz partlayışı.
- Ətraf mühit təhlükəsi.

Qoruyucu vasitələr

Qiymətləndirilmiş risklərə və əldə edilən vəzifəyə uyğun tənəffüs mühafizəsi və qoruyucu geyim.

EVAKUASIYA ÜÇÜN İLKİN TƏHLÜKƏLİ ZONA

50 m

Yanğın zamanı, güclü deqazasiya zamanı
və ya şiddətli reaksiya riski olduqda

300 m

Hadisə zamanı görülməli tədbirlərin nümunələri

- Təhlükədə olan insanları evakuasiya edin.
 - Həyatı xilas etmək.
 - Təhlükə zonasını bağlayın.
 - Xəbərdarlıq edin.
 - Alov mənbələrini çıxarın.
 - Konteynerləri köçürün və böyük miqdarda su ilə soyudun.
- *Temperaturun artması şiddətli partlayıcı yanğınlara nəticələnə bilər.*
 - *Metal yanğınları söndürmək çox çətin və çox yüksək temperatura malikdir.*
 - *Desensibilizasiya edilmiş partlayıcılarda şübhəli yanğınlarda partlayış riski var.*
 - *Qızdırılan qablar daxili təzyiqdən partlaya bilər.*

Təsadüfi alışan maddələr (sinif 4.2)**Risqlər**

- Yanğın.
- Termal şüalanma.
- Toz partlayışı.
- Qıcıqlandırıcı və zəhərli tüstü/tüstü.
- Xarici alışma mənbəyi olmadan alovlanma bilər.
- Ətraf mühit təhlükəsi.

Qoruyucu vasitələr

Qiymətləndirilmiş risklərə və əldə edilən vəzifəyə uyğun tənəffüs mühafizəsi və qoruyucu geyim.

EVAKUASIYA ÜÇÜN İLKİN TƏHLÜKƏLİ ZONA**50 m**

Yanğın zamanı, güclü deqazasiya zamanı
və ya şiddətli reaksiya riski olduqda

300 m**Hadisə zamanı görülməli tədbirlərin nümunələri**

- Təhlükədə olan insanları evakuasiya edin.
- Həyatı xilas etmək.
- Təhlükə zonasını bağlayın.
- Xəbərdarlıq edin.
- Alov mənbələrini çıxarın.
- Konteynerləri köçürün və böyük miqdarda su ilə soyudun.

- Konteynerlərin açılması partlayıcı yanğınlara səbəb ola bilər.

Su ilə təmas zamanı alışan qazlar yaradan maddələr (sinif 4.3)**Risqlər**

- Yanğın.
- Termal şüalanma.
- Qıcıqlandırıcı və zəhərli tüstü/tüstü.
- Tez alışan və ya zəhərli qazlar əmələ gətirir.
- Partlayıcı qaz-hava qarışığı.
- Ətraf mühit təhlükəsi.

Qoruyucu vasitələr

Qiymətləndirilmiş risklərə və əldə edilən vəzifəyə uyğun tənəffüs mühafizəsi və qoruyucu geyim.

EVAKUASIYA ÜÇÜN İLKİN TƏHLÜKƏLİ ZONA**50 m**

Yanğın zamanı, güclü deqazasiya zamanı
və ya şiddətli reaksiya riski olduqda;
məs. su ilə təmasda olduqda

300 m**Hadisə zamanı görülməli tədbirlərin nümunələri**

- Təhlükədə olan insanları evakuasiya edin.
- Həyatı xilas etmək.
- Təhlükə zonasını bağlayın.
- Xəbərdarlıq edin.
- Alov mənbələrini çıxarın.
- Konteynerləri köçürün və böyük miqdarda su ilə soyudun.
- Yanğına məruz qalan qabları köçürün.
- Söndürmə vasitəsi kimi sudan istifadə etməyin.

Oksidləşdirici maddələr (sinif 5.1)

Risqlər

- Yanğını gücləndirir (yanğın dəstəyi).
- Şiddətli yanğınlar zamanı böyük miqdarda maddənin partlama riski var və ya maddə yanğınla bağlı qapalı yerdə olduqda.
- Zəhərli tüstü/buxar.
- Korroziv tüstü/buxar.

Qoruyucu vasitələr

Qiymətləndirilmiş risklərə və əldə edilən vəzifəyə uyğun tənəffüs mühafizəsi və qoruyucu geyim.

EVAKUASIYA ÜÇÜN İLKİN TƏHLÜKƏLİ ZONA

50 m

Yanğın və ya partlayış riski

≥ 300 m

Hadisə zamanı görülən tədbirlərin nümunələri

- Durbinlə uzaqdan müşahidəyə başlayın.
- Təhlükədə olan insanları evakuasiya edin.
- Həyatı xilas etmək.
- Təhlükə zonasını bağlayın.
- Xəbərdarlıq edin.
- Alov mənbələrini çıxarın.
- Yanan materialla təmasdan çəkinin.
- Yanğın və partlayış riskini azaltmaq üçün qarışdırmanı nəzərdən keçirin.
- Orqanik sorbentlərdən istifadə etməyin.
- Konteynerləri köçürün və böyük miqdarda su ilə soyudun.
- Konteynerləri qorunan ərazidən sərinləyin.

- Partlayış riski olduqda proaktiv cavab tədbirləri həyata keçirilməməlidir.

Orqanik peroksidlər (sinif 5.2)

Risqlər

- Güclü yanğın.
- Termal şüalanma.
- Artıq orta dərəcədə yüksək temperaturda parçalanmağa başlaya və tez alışan qazlar əmələ gətirə bilər.
- Qızdırıldıqda partlaya bilər.
- Zəhərli tüstü/buxar.
- Aşındırıcı tüstü/buxar.

Qoruyucu vasitələr

Qiymətləndirilmiş risklərə və əldə edilən vəzifəyə uyğun tənəffüs mühafizəsi və qoruyucu geyim.

EVAKUASIYA ÜÇÜN İLKİN TƏHLÜKƏLİ ZONA

Yanğın və ya partlayış riski

50 m

≥ 300 m

Hadisə zamanı görülməli tədbirlərin nümunələri

- Durbinlə uzaqdan müşahidəyə başlayın.
- Təhlükədə olan insanları evakuasiya edin.
- Həyatı xilas etmək. Təhlükə zonasını bağlayın. Xəbərdarlıq edin.
- Alov mənbələrini çıxarın.
- Metallarla və digər kimyəvi maddələrlə təmasdan çəkinin.
- Yanğın və partlayış riskini azaltmaq üçün qarışdırmanı nəzərdən keçirin.
- Konteynerləri köçürün və böyük miqdarda su ilə soyudun.
- Konteynerləri qorunan ərazidən sərinləyin.
- Yüksək temperaturda daşınan 5.2 sinif maddələri ilə çox diqqətli olun.

- *Temperaturun artması şiddətli partlayıcı yanğınla nəticələnə bilər.*
- *Qızdırılan qablar daxili təzyiqdən partlaya bilər.*
- *Partlayış riski olduqda proaktiv cavab tədbirləri həyata keçirilməməlidir.*

Toksik maddələr (sinif 6.1)**Risiklər**

- Ciddi xəsarətlər (tənəffüs sistemi, ağız, göz və ya dəri vasitəsilə).
- Uzunmüddətli təsirlər (xərçəng, dölün zədələnməsi, genetik ziyan).
- Ətraf mühitə ziyan.

Qoruyucu vasitələr

Qiymətləndirilmiş risklərə və əldə edilən vəzifəyə uyğun tənəffüs mühafizəsi və qoruyucu geyim.

EVAKUASIYA ÜÇÜN İLKİN TƏHLÜKƏLİ ZONA

Bərk maddələr	50 m
Mayelər	100 m
Yanğın zamanı, güclü deqazasiya zamanı və ya şiddətli reaksiya riski olduqda	300 m

Hadisə zamanı görülməli tədbirlərin nümunələri

- Təhlükədə olan insanları evakuasiya edin və ya yerində sığınacaq tapın.
- Həyatı xilas etmək.
- Təhlükə zonasını bağlayın.
- Xəbərdarlıq edin.
- Yanğın zamanı su istifadəsini məhdudlaşdırın.
- Yayılmasının qarşısını almaq üçün yığın və ya təmizləyin.

Yoluxucu maddələr (sinif 6.2) və bioloji toksinlər

Risqlər

- Yoluxucu maddələr insanlarda və ya heyvanlarda xəstəliyə səbəb ola bilər, lakin məruz qaldıqdan sonra ilk saatlarda/günlərdə heç bir simptom yaratmır. Bioloji toksinlər kəskin simptomlara səbəb olmur; xəstəlik baş verə bilər və ya bir neçə saat ərzində özünü göstərə bilər.

Qoruyucu vasitələr

Qiymətləndirilmiş risklərə və əldə edilən vəzifəyə uyğun tənəffüs mühafizəsi və qoruyucu geyim.

EVAKUASIYA ÜÇÜN İLKİN TƏHLÜKƏLİ ZONA

50 m

Hadisə zamanı görülməli tədbirlərin nümunələri

- Təhlükədə olan insanları evakuasiya edin.
- Həyat xilasetmə tədbirləri həyata keçirin (qarayara sporları və ya botulinum toksini ilə yoluxmuş şəxslər dezinfeksiya edilməlidir).
- Təhlükə zonasını bağlayın.
- Xəbərdarlıq edin.
- İnsanlara əllərini yuyana qədər yemək, içməmək və siqaret çəkməmək barədə məlumat verin.
- Hadisə bir binada baş verərsə:
 - Binanı möhürləyin.
 - Pəncərələri və qapıları bağlayın.
 - Havalandırmanı bağlayın/söndürün.
 - Növbətçi infeksiyozist həkim tibbi riskin qiymətləndirilməsinə cavabdehdir.

Radioaktiv maddələr (sinif 7)

Risqlər

- Yüksək dozalarda birbaşa radiasiya zədələnməsi.
- Uzunmüddətli təsirlər (məsələn, xərçəng, dölün zədələnməsi, genetik ziyan).
- Nəfəs alma və ya udma yolu ilə daxili çirklənmə.
Qamma (və neytron) radiasiyası uzun məsafəli təsirə malikdir və bütün növ qoruyucu geyimlərə nüfuz edir.

Təklif olunan Qoruyucu vasitələr

Qiymətləndirilmiş risklərə və əldə edilən vəzifəyə uyğun tənəffüs mühafizəsi və qoruyucu geyim.

EVAKUASIYA ÜÇÜN İLKİN TƏHLÜKƏLİ ZONA

50 m

Maye və ya buxar

300 m

Hadisə zamanı görülməli tədbirlərin nümunələri

- Təhlükədə olan insanları evakuasiya edin.
- Həyatı xilas etmək. İnsanları təhlükə zonasından uzaqlaşdırın.
- Əgər insanın bədənində radioaktiv maddələr olduğundan şübhələnilərsə: paltar çıxararaq məruz qalmağı dayandırın.
- Təhlükə zonasını bağlayın. Xəbərdarlıq edin.
- Radiasiya ilə çirklənmiş ərazidə mümkün qədər az vaxt keçirin.
- Radiasiya mənbəyindən mümkün olan ən böyük məsafəni qoruyun.
- Təhlükəli zonada heç bir obyektə toxunmayın.
- Lazım olan miqdardan artıq personalın olmaması (hamilən qadınların olmaması).
- Heyəti elə dəyişin ki, hər bir şəxs təhlükə zonasında mümkün qədər qısa vaxt keçirsin.
- Təhlükəli zonada vaxtı və hər bir şəxs üçün hesablanmış dozanı qeyd edin.
- Ölçmə vasitələri mövcud olduqda, kordon $100 \mu\text{Zv/saat}$ doza tezliyi sərhədində təyin edilir*.

* $100 \mu\text{Zv/saat}$ doza sürətində ildə 20 mZv peşə dozası həddinə çatana qədər 200 saat işləmək mümkündür.

Korroziv maddələr (sinif 8)**Risqlər**

- Dəridə, gözlərdə və tənəffüs yollarında kimyəvi yanıqlar.
- Digər maddələrlə təmasda şiddətli kimyəvi reaksiyaya səbəb ola bilər.
- Metallarla təmasda yanan və zəhərli qazlar əmələ gələ bilər.
- Yanğın.
- Ətraf mühitə zərər.

Qoruyucu vasitələr

Qiymətləndirilmiş risklərə və əldə edilən vəzifəyə uyğun tənəffüs mühafizəsi və qoruyucu geyim.

EVAKUASIYA ÜÇÜN İLKİN TƏHLÜKƏLİ ZONA**50 m**

Ağır deqazasiya və ya şiddətli reaksiya
riski zamanı

100 m**Hadisə zamanı görülməli tədbirlərin nümunələri**

- Təhlükədə olan insanları evakuasiya edin.
- Həyatı xilas etmək. Gözləri və çirklənmiş dərisini su ilə yuyun.
- Təhlükə zonasını bağlayın.
- Xəbərdarlıq edin.
- İstənilən qazları su buludu ilə yuyun.
- Turşu qalıqlarını əhənglə zərərsizləşdirin.
- Böyük miqdarda su istifadə edərək qələviləri qarışdırın.
- Yayılmasının qarşısını almaq üçün yığın və ya təmizləyin.
- Unutmayın ki, turşular adi sorbentlərlə reaksiya verə bilər.

Miscellaneous dangerous substances and articles (sinif 9)**Risqlər**

- Sağlamlıq təhlükəsi.
- Zəhərli tüstü/buxar.
- Partlayış.
- Bu sinifdə olan bir çox maddələr ətraf mühitə zərərliyə.
- Su ilə təmas müəyyən maddələr üçün şiddətli reaksiyalara səbəb ola bilər.

Qoruyucu vasitələr

Qiymətləndirilmiş risklərə və əldə edilən vəzifəyə uyğun tənəffüs mühafizəsi və qoruyucu geyim.

EVAKUASIYA ÜÇÜN İLKİN TƏHLÜKƏLİ ZONA**50 m**

Yanğın zamanı

100 m

Hadisə zamanı görülməli tədbirlərin nümunələri

- Təhlükədə olan insanları evakuasiya edin.
- Həyat xilasetmə işləri aparın.
- Təhlükə zonasını bağlayın.
- Xəbərdarlıq edin.
- Yanğın zamanı qabların yerini dəyişin və ya soyudun.
- Yayılmasının qarşısını almaq üçün maddələri yığın və ya təmizləyin.

- Müəyyən maddələr (təhlükəli identifikasiya nömrəsi 99 ilə) su tətbiq edildikdə şiddətli reaksiyalara səbəb ola bilər.

11) Döyüş (müharibə) kimyəvi maddələri (DKM)

Döyüş kimyəvi maddələri (DKM) yaralamaq və ya öldürmək üçün hazırlanmış son dərəcə təhlükəli kimyəvi maddələrdir. Terror hücumlarında ən çox istifadə olunan sinir və blister maddələri hesab olunur.

Cədvəl 9 – Döyüş kimyəvi maddələri

Sinir maddələri (məsələn, zarin) orta və kiçik konsentrasiyalarda son dərəcə zəhərli buxar yayan mayelərdir. Maye şəklində onlar qorunmayan (və ya zəif qorunan) dəri vasitəsilə tez udulur. Həm buxarın tənəffüsü, həm də maye/damcı ilə dəri təması bir neçə dəqiqə ərzində ölümə nəticələnə bilər. Sinir qazı ilə zəhərlənmənin ilk simptomları adətən kiçik göz bəbəkləri və tüpürcək/mucus istehsalının artmasıdır.
Blister maddələri (məsələn, iprit qazı) orta konsentrasiyalarda buxar yayan mayelərdir. Maye formada, həm də qaz şəklində, bir neçə dəqiqə ərzində dəri, selikli qışalar və gözlərə zərər verirlər, lakin dərhal sonra nadir hallarda ölümcül olurlar. Simptomlar bir neçə saat gecikə bilər (iprit qazı) və ya dərhal baş verə bilər (luizit).
Qan maddələri (məsələn, hidrogen sianid HCN, sianogen xlor) otaq temperaturunda qazlardır. Nəfəs aldıqda, hüceyrələr tərəfindən oksigenin düzgün istifadəsinə mane olan sitoxrom oksidaz sistemini təsirsiz hala gətirirlər.
Boğucu maddələr (məsələn, fosgen) ağciyər toxumasına zərər verən və yuxarı tənəffüs yollarını qıcıqlandıran qazlardır. Xlorun təsirinə bənzər müalicə, zəhərli sənaye kimyəvi maddələrinə baxın.

Müalicə haqqında mühüm məlumat (ətraflı məlumat üçün 24-25-ci səhifələrə baxın)

- Düzgün KBRN filtri olan qaz maskası ilkin və ikincil təsirdən qorunma təmin edir.
- Sinir maddələri üçün antidotlar mümkün qədər tez verilməlidir, adətən atropin-oksım avtomatik inyeksiyası. Blister maddələri üçün effektiv antidotlar yoxdur.
- Müvafiq qoruyucu vasitələr olmadan zərərçəkmişlərə toxunmayın (adi rezin əlcəklər sinir maddələrindən zəif qoruyur).
- Ağızdan ağıza reanimasiya (süni nəfəs) cavab verənlərə xəsarət yetirə bilər və verilməməlidir.
- Ağır yaralananlardan evakuasiya edildikdən sonra mümkün qədər tez yaş paltar və ayaqqabılar çıxarılmalıdır, hətta yaş saç və saqqal kəsilməlidir.
- Sinir maddələri və ya blister maddələrinə məruz qalma şübhəsi varsa, tam dezinfeksiya mümkün qədər tez aparılmalıdır: Dəridə hər hansı mayeni (məsələn, Fuller torpağı, unu, uducuları və ya uşaq bezləri/bezləri istifadə edərək) sərt sürtmədən absorbsiya edin. Növbəti mərhələ: yuyulma, sabunla yuyun və yenidən duş alın.

12) Digər kimyəvi maddələr

Gözyaşardıcı qaz

Risqlər və simptomlar

Gözyaşardıcı qaz çox tez gözlərdə və tənəffüs yollarında qıcıqlanmaya səbəb ola bilər. Yaş və ya zədələnmiş dəri ağrılı ola bilər. Güclü məruz qalma da ürək bulanmasına səbəb ola bilər.

Tipik simptomlara daxildir:

- burun, ağız və boğazda sancma, yanma hissi
- çox sulu gözlər və həddindən artıq tüpürcək
- öskürək

Zəhər səviyyəsi aşağıdır, yəni birbaşa zərər vermək üçün şiddətli simptomlar yaradan konsentrasiyalardan çox daha yüksək konsentrasiyalar lazımdır. Bununla belə, qapalı otaqlarda çox yüksək konsentrasiyalar ciddi zədələrə səbəb ola bilər.

Mühüm müalicə məlumatları

- Gözyaşardıcı qazın demək olar ki, dərhal təsirləri var, lakin təsir dayandırıldıqdan 15-30 dəqiqə sonra simptomlar yox olur.
- Müalicə təmiz havası olan əraziyə evakuasiyanı, üst paltarın və dəri/paltardakı damcıların/hissəciklərin çıxarılmasını nəzərdə tutur.
- Ağır məruz qalma zamanı gözlər su və ya fizioloji məhlul ilə yuyulmalıdır. Təsirə məruz qalan insanlar gözlərini qaşımağdan çəkinməlidirlər (buynuz qışanının zədələnməsi).
- Su ilə yuyulmaq ilkin olaraq nazik dəri nahiyyələrində qıcıqlanma və ağrıları artırma bilər.

Bibər qazı

Risqlər və simptomlar

Bibər qazı aerosol şəklində yayılan mayedir. O, selikli qişaları qıcıqlandırır və ilk növbədə ağız, burun və gözlərdə simptomlara səbəb olur. Gözlərin ağrılı qıcıqlanmasına səbəb olaraq insanları təsirsiz hala gətirir. Bu, görmə pozğunluğu, işığa qarşı həssaslıq və ya müvəqqəti korluqla nəticələnə bilər. Həmçinin bəzi insanlarda ciddi tənəffüs problemlərinə, allergiya və səpgilərə səbəb ola bilər.

Tipik sindromlara daxildir:

- qaçan gözlər və burun
- gözlərdə və üzdə ağrı
- qırmızı dəri, sürətli nəbz və artan qan təzyiqi ; sürətli nəfəs

Mühüm müalicə məlumatları

- Bibər qazının təsiri gözyaşardıcı qazdan daha uzun müddət davam edir (təxminən 30-50 dəq.).
- Spreydən gələn aerosol damcıları təsirlənmiş şəxsin toxunduğu hər yerə çirkləndirə bilər. Gözləri qaşımağdan çəkinin və əllərinizi yuyun, paltar dəyişdirin və mümkün qədər tez duş qəbul edin.
- Dəriyə/paltarına bibər qazı vuran insanlarla rəftar və ya müalicə edərkən əlcək geyinin.
- Təsirə məruz qalan insanları təmiz havası olan əraziyə köçürün, təsirlənmiş əraziləri soyuq su ilə yuyun.
- Hər hansı hissəcikləri nəm dəsmal ilə diqqətlə qurutun və ya sürtmədən sıxın. Bu xüsusilə göz ətrafında vacibdir.

Xlor qazı və ammonyak

XLOR QAZI (Cl_2) sarımtıl yaşıl qazdır, havadan 2,5 dəfə ağırdır və asanlıqla tanınan kəskin qoxuya malikdir. Maye şəklində nəql olunur. Onun aşağı qaynama nöqtəsi (-34°C) mayenin tez buxarlanaraq qaza çevrilməsi deməkdir. Aşağı konsentrasiyalarda yerli qıcıqlanmaya səbəb olur; yüksək konsentrasiyalar toxuma zədələnməsinə, tənəffüs problemlərinə və ölümlə nəticələnə bilən ağciyər çatışmazlığına səbəb olur. Dəri və selikli qişalarla təmas korroziyaya səbəb ola bilər.

AMMONYAK (NH_3) rəngsiz qazdır, havadan yüngüldür və kəskin qoxuya malikdir (məişət ammiak qoxusu). Sənayedə, kənd təsərrüfatında və daha böyük soyutma qurğularında istifadə olunur. Onun aşağı qaynama nöqtəsi (-33°C) mayenin tez buxarlanaraq qaza çevrilməsi deməkdir. Aşağı konsentrasiyalarda yerli qıcıqlanmaya səbəb olur; yüksək konsentrasiyalar toxuma zədələnməsinə, tənəffüs problemlərinə və ölümlə nəticələnə bilən ağciyər çatışmazlığına səbəb olur. Dəri və selikli qişalarla təmas dərin korroziyaya səbəb ola bilər.

Risk və simptomlar (hər iki qaz)

Hər iki qaz üçün tipik simptomlara (aşağı/orta konsentrasiyalar) daxildir:

- burun, ağız və boğazda yanma hissi
- səsin tutulması və öskürək
- baş ağrısı və sinə ağrıları

Yüksək konsentrasiyalar nəticələnə bilər:

- boğazın şişməsi, ağciyər ödemi və həyati təhlükəsi olan oksigen çatışmazlığı
- maye halında buxarlandığında donma yaralarına səbəb ola bilər

Mühüm müalicə məlumatları

- Antidotlar yoxdur. Lazım gələrsə, oksigen və tənəffüs dəstəyi/AHLR təmin edin.
- Əksər KBRN qaz maskası filtrləri yalnız aşağı ammoniyak konsentrasiyalarından qoruyur. Bəzi tez-tez istifadə olunan filtrlər ammoniyak kimi yüksək uçucu kimyəvi maddələrdən qorunma təmin etmir. İstifadə etməzdən əvvəl həmişə KBRN filtr indikatorunu yoxlayın (!)
- Yalnız qaza məruz qalan insanlar təhlükəli zonadan evakuasiya edildikdən sonra dezinfeksiyasız müalicə edilə bilər. Bununla belə, paltarların çıxarılması xəstələrin qaz iyini hiss etməyə davam etməsinə mane olur və müalicə zəncirinin daha aşağı hissəsindəki personal arasında narahatlığa səbəb olur.
- Gözlərə ammoniyak səpilərsə, onları yumaq (su /fizioloji məhlul) xüsusilə vacibdir.
- Simptomları olan insanlar ən qısa müddətdə xəstəxanaya göndərilməlidir.

Hidrogen sulfid və karbon monoksid

Hidrogen sulfid (H₂S) rəngsiz, yanan qazdır; havadan bir qədər ağırdır və çürük yumurta kimi iyi gəlir (yüksək konsentrasiyalarda qoxu yox ola bilər). O, məsələn, çürümə (kanalizasiya quyuları, gübrə zirzəmiləri, təmizləyici qurğular və s.) nəticəsində əmələ gələ bilər, lakin turşunun tərkibində kükürd olan mayelərlə (məsələn, tualet təmizləyicisi, insektisidlər və s.) qarışdıqda da əmələ gələ bilər. Aşağı konsentrasiyalarda yerli qıcıqlanmaya səbəb olur; yüksək konsentrasiyalar hüceyrələrdə oksigen qəbulunu maneə törədir (sianidə bənzər) və bir neçə nəfəs almadan sonra tənəffüs çatışmazlığına və ölümə səbəb ola bilər ("yıxma").

Risqlər və simptomlar (H₂S)

Aşağı/orta konsentrasiyalarda tipik simptomlar arasında burun, ağız və boğazda yanma hissi, səsin tutulması və öskürək, baş ağrısı və ürək bulanması daxildir. Yüksək konsentrasiyalarda saniyələr/dəqiqələr ərzində huşsuzluq və ya ölüm baş verə bilər.

Karbon monoksid (CO) rəngsiz, qoxusuz, yanan qazdır; havadan bir qədər yüngüldür və tərkibində karbon olan materialların natamam yanması nəticəsində əmələ gəlir. Hemoqlobinə bağlanır və qanın oksigen daşıma qabiliyyətini maneə törədir. Dəm qazı tez-tez intihar cəhdlərində iştirak edir (dəm qazları). Birdəfəlik manqallar yüksək konsentrasiyalarda karbonmonoksid yarada bilər. Ölümcül konsentrasiyalar adətən yalnız qapalı otaqlarda baş verir.

Risqlər və simptomlar (CO)

Tipik simptomlara baş ağrısı, ürəkbulanma, başgicəllənmə, qarışıqlıq və hiperventilyasiya daxildir. Yüksək konsentrasiyalarda tipik simptomlar arasında koma, dərinin və selikli qışaların qızarması (həyatı üçün təhlükəli oksigen çatışmazlığına baxmayaraq) daxildir.

Mühüm müalicə məlumatları (H₂S və CO)

- Antidotlar yoxdur; zəruri hallarda oksigen və tənəffüs dəstəyi/reanimasiya təmin edin.
- Xəstə təhlükə zonasından evakuasiya edildikdən sonra ağızdan-ağıza (süni tənəffüs) reanimasiya təhlükəli hesab edilmir.
- Hidrogen sulfid hətta çox aşağı konsentrasiyalarda zəhərlidir. Yüksək konsentrasiyalar yalnız bir neçə tənəffüsdən sonra ölümlə nəticələnə bilər.
- Qaz maskası filtrləri dəm qazından qorunmur (!) (Xüsusi filtrlər var, lakin CO-nun əmələ gəldiyi atmosferlərdə, adətən yanğın zamanı oksigenin tükənməsi artıq 19%-dən aşağı olur; buna görə də avtonom tənəffüs aparatı (SCBA) oksigen və ya hava təchizatı lazımdır.)
- H₂S/CO-dan təsirlənən insanlar gərginlikdən qaçmalı və dik və hərəkətsiz vəziyyətdə saxlanmalıdırlar.
 - *Həm hidrogen sulfid, həm də karbon monoksid yüksək dərəcədə alışırlar və hava ilə qarışdıqda partlayıcı ola bilər..*

Hidrogen florid (hidroflorik turşu)

Hidrogen florid (HF) qaynama nöqtəsi 20° C olan rəngsiz bir mayedir, yəni yüksək konsentrasiyalarda otaq temperaturunda qaz halına gəlir. Normalda metal səthlərin işlənilməsində və şüşələrin aşındırılması üçün istifadə olunur. Qaz havadan yüngüldür və buna görə də yüksək konsentrasiyalar yalnız içəridə olur.

Risqlər və simptomlar

Həm maye, həm də qaz şəklində yüksək dərəcədə aşındırıcıdır və təmasda olduğu bütün toxumalarda dərin yaralara səbəb olur. Dərinin ovucdan daha böyük sahəsinə düşən konsentrat məhlul həyat üçün təhlükə yarada bilər. HF toxumada kalsiumu bağlayır; böyük sahələr təsir edərsə, qanda kalsium səviyyəsi ölümcül dərəcədə aşağı düşə bilər. Həlləddici məhlullar (7%-dən az) bir və ya bir neçə saat sonra simptomlar yarada bilməz.

Tipik simptomlara daxildir:

- toxuma ilə təmasda güclü ağrı (dəri, göz və s.).
- burun, ağız və boğazda yanma hissi.
- asqırma, öskürək, tənəffüs çətinliyi və sinə ağrıları.

Mühüm müalicə məlumatları:

- Dərhal dərinin/selikli qışaları bol su ilə yumağa başlayın!
- Zədələnmiş dəriyə Ca⁺⁺ Qlükonat məlhəmi çəkilə bilər (dərinin geniş nahiyyələri təsirləndikdə Ca⁺⁺ Qlükonat infuziyası verilə bilər).
- Zərərçəkənlərə mümkün qədər tez tibbi yardım göstərilməlidir (təcili yardım bölməsi/xəstəxana).

13) Qeyri-standart partlayıcı qurğular (QSPQ)

Əgər QSPQ partlayıbsad

- Hərəkət etmə və ya heç bir nəyə/kimə toxunma, bu, Polis bomba texnikləri üçün bir işdir.
- Mümkün qədər tez ekspertlərlə məsləhətləşin.
- Həyati xilasetmə əməliyyatları yalnız mümkün olduqda aparılmalıdır.
- Komanda postunu və ya digər yığılma məntəqəsini yerləşdirin, məs. Qabaqcıl Nəzarət Nöqtəsi (QNN) başqa QSPQ-ların ola biləcəyi ərazilərdən uzaqda.

Partlamamış QSPQ-lar

- Hərəkət etmə və ya heç bir nəyə/kimə toxunma, bu, Polis bomba texnikləri üçün bir işdir.
- Mümkün qədər tez ekspertlərlə məsləhətləşin.
- Durbindən istifadə edərək, mümkünsə, partlayıcı qurğunun növünü uzaqdan müəyyən edin.
- Evakuasiya edin və QSPQ-ın təxmin edilən ölçüsünə uyğun olaraq bağlayın.
- Komanda postunu və ya digər yığılma məntəqəsini yerləşdirin, məs. Qabaqcıl Nəzarət Nöqtəsi (QNN) başqa QSPQ-ların ola biləcəyi ərazilərdən uzaqda.

QSPQ-ya qədər Kordon məsafəsi

QSPQ

Paket/məktub
Çanta
Nəqliyyat vasitəsi

Kordon məsafəsi

150 m maneəsiz görünüş
200 m maneəsiz görünüş
500 m maneəsiz görünüş

Vacib məsələlər

- Qorunan yığılma nöqtəsini seçin.
- Mühafizə üçün binalardan və ya təbii maneələrdən istifadə edin.
- Böyük miqdarda şüşəli binalardan uzaq saxlayın.

Zərər mexanizmlərinə görə qruplaşdırılan partlayış xəsarətləri:

- İlkin zədələr partlayış (zərbə) dalğası nəticəsində yaranır; onlar adətən daxili zədələrdir (məsələn, qulaq pərdəsi, ağciyərlər, bağırsaqlar, qan dövranı, beyin, gözlər) minimal görünən bədən zədələnməsinə baxmayaraq ciddi və ya ölümcül ola bilər. Qısa məsafələrdə/qapalı məkanlarda ən təhlükəlidir.
- İkinci dərəcəli xəsarətlər adətən kəsiklər, nüfuz edən yaralar və dərin yaralanmalara səbəb olan partlayış nəticəsində yayılan əşyalar və ya fragmentlər nəticəsində yaranır.
- Üçüncü dərəcəli xəsarətlər zərərçəkənlərin partlayış nəticəsində binalara və ya əşyalara atılması nəticəsində, adətən sınıqlara, kontuziyalara və travmatik amputasiyalara (həmçinin daxili orqanların zədələnməsi) səbəb olur.
- Dördüncü dərəcəli xəsarətlər yanıqlar, zəhərli qazın tənəffüsü, çökən binalar nəticəsində yaranan xəsarətlər və s. kimi digər xəsarətlərdir.

14) Nəqliyyat markalanması və

?

Təhlükə piktoqramları / məhsul etiketləri – Nümunələr

			
Partlayış	Alışan	Təzyiq altında olan qaz	
			
Oksidləşmə	Zəhərli (toksik)	Ağır uzunmüddətli sağlamlıq təhlükəsi	
			
Sağlamlığa daha az təsirli maddələr	Korroziv	Ətraf mühitə təhlükəli	
			
Partlayış	Ekstremal/ yüksək alışan	Oksidləşmə	
			
Yüksək zəhərli	Zərərli/ qıcıqlandırıcı	Korroziv	Ətraf mühitə təhlükəli

Təhlükəli yüklərin daşınması üçün etikətləmə (BMT sistemi)*Cədvəl 10 -icmal*

- Sarı lövhə “təhlükəli yük” deməkdir” - İdentifikasiya nömrələri (0 – X) aşağıdakı riskləri nəzərdə tutur: - İdentifikasiya nömrələrinin təkrar istifadəsi artan risk deməkdir (cədvəl 10-dakı nümunələrə baxın). - BMT nömrəsi = kimyəvi maddənin müvafiq daşınma adı	0	Heç bir əhəmiyyəti yoxdur
	2	Qaz
	3	Alışan maye və ya qaz
	4	Alışan bərk maddə
	5	Oksidləşdirici
	6	Zəhərli (toksik)
	7	Radioaktiv
	8	Korroziv
	9	Avtonom şiddətli reaksiya riski
	X	Su ilə təmas nəticəsində reaksiya

Nümunələr:

- İD nömrəsi 33 (“yüksək alışan maye”), BMT nömrəsi 1088 (“Acetal”)

33
1088

Cədvəl 11 – Yüksək riski nəzərdə tutan İD nömrələrinin təkrar istifadəsinə dair nümunələr

20	Əlavə (ikinci) risk olmadan boğucu qaz
22	Soyudulmuş maye qaz
23	Alışan qaz
268	Zəhərli (toksik) korroziv qaz
30	Alışan maye
33	Yüksək alışan maye (tez zamanda)
333	Piroforik maye (havada özü alovlanır)
606	Zəhərli maddə
80	Korroziv və ya zəif korroziv maddələr
99	Yüksək temperaturda daşınan təhlükəli maddələr

15) Regional həyəcan mərkəzi/komanda dəstəyi**Ətraflı məlumat əldə edin:**

- Kim zəng edir? Adı, yaşı, telefon nömrəsi, ünvanı.
- O, haradan zəng edir?
- Hadisə harada baş verib, məs. sənaye sahəsi, kənd təsərrüfatı sahəsi, nəqliyyat hadisəsi (binalar, topoqrafiya)?
- Hansı növ nəqliyyat vasitələri? Görünən BMT nömrələri, göndərmə etikətləri, daşıyıcıların (nəqliyyat firmalarının) adları var?
- Zərərin və xəsarətlərin miqyası haqqında ümumi məlumat əldə edin: həlak olanların sayı, emissiyalar, maddənin növü. Xoşagəlməz bir qoxu var? Yaxınlıqda və ya sakinlər var?
- Görünən sızma və ya qaz buludu? Rəng?
- Hadisə yerində külək şəraiti necədir?
- Zəng edənə hadisə yerinə yaxınlaşmamasını, kordonlara diqqət yetirməsini və ola bilsin ki, öz avtomobili ilə yaxınlaşan yolları bağlamağı deyin.

Nəqliyyat hadisəsi

- Sürücü ilə əlaqə saxlamaq olar?
- Sürücü malın adını və xüsusiyyətlərini bilir?
- Hansı növ avtomobil? Görünən BMT nömrələri, göndərmə etikətləri, daşıyıcıların adları var?

Sənaye sahəsi/müəssisəsi

- Hadisə yerində konkret sənaye/müəssisə üzrə ekspertlər var?
- Sənaye yanğınsöndürmə xidməti var?
- Sənaye yanğınsöndürmə xidməti xəbərdar edilib?

Xidmətlərin / əlavə bölmələrin xəbərdarlığı

- Standart prosedurlardan istifadə edərək hadisənin növünü, dəqiq yeri və lazım olan resursları bildirin.
- Hadisənin miqyası, eləcə də iştirak edən maddənin adı və xassələri haqqında əlavə məlumat haqqında bölmələri xəbərdar edin.
- Həmçinin meteoroloji məlumatlar (küləyin istiqaməti, küləyin sürəti, temperatur və hava növü) haqqında bildirin.
- Zəng edənin harada olduğunu və onun olduğu cari vəziyyətini soruşun.
- Topoqrafiyaya və/yaxud küləyin istiqamətinə əsaslanan yanaşma marşrutunu təmin edin.

Resurslara ümumi baxış

- Resurslar haqqında ümumi məlumat əldə etməyə kömək edin. Bu, məsələn, bələdiyyəyə, regiona, sənaye və ya digər təşkilatlara xas olan resurslara aiddir.
- Ekspert yardımını alın.

Zərərçəkənlərin müalicəsinə hazır olun

- Ərazidəki xəstəxanaları aşağıdakılarla bağlı məlumat verin:
 - Təhlükəli materialın növü.
 - Zərər çəkənlərin sayı (ilkin) və onların vəziyyəti.
 - Gələn xəstələrin dezinfeksiya vəziyyəti (yəni dezinfeksiya edilib-edilməməsi).
 - Antidot lazmdır?.

Hər bir regional həyəcən mərkəzi ekspertlərin və qurumların telefon nömrələrinə çıxışı olduğu güman edilir.

16) Kriminalistika

KBRNP hadisəsinə cinayət əməlləri səbəb ola bilər!

Mümkünsə qeyd edin və sənədləşdirin

- Müşahidə olunan obyektlər və hərəkətlər, məs. ayaq izləri, qəribə davranış?
- Hadisə yerindən şəkil/video çəkmək; gördüklərinizi və hansı hərəkətləri müşahidə etdiyinizi təsvir edin.

Cavab zamanı (mümkünsə) bunları nəzərə almaq:

- Hara getdiyinizə baxın, hadisə yerində cavab verənlərin sayını məhdudlaşdırın.
- Ayaq izləri, fraqmentlər, digər əlamətlər mühüm sübut ola bilər və qorunmalıdır.
- Qoyulan məsələlərin həlli üçün (həyati əhəmiyyət kəsb etmədikcə) heç nəyi tərpətməyin.
- Ölülər, mümkünsə, tapıldığı şəkildə qalmalıdır.

Həmin şəxsin zərərçəkən və ya cinayətkar olduğunu göstərən əlamətlər var?

- Dezinfeksiyadan əvvəl xəsarət almış və ya məruz qalmış şəxslərdən çıxarılan geyim, ayaqqabı və s. Hər bir şəxs üçün ayrı-ayrılıqda plastik torbalarda saxlayın.

Yadda saxlayın

- Su digər yangınsöndürmə vasitələrindən daha çox sübutlara zərər verir.
- Təhlil üçün materialın erkən təmin edilməsi hansı maddə(lər)in zərərçəkənlərin və ilk müdaxilə edənlərin məruz qaldığını müəyyən etmək imkanını artırır..

17) Qeydlər

18) Yoxlama siyahısı

İştirakdan əvvəl

Lazım olan qoruyucu vasitələri və resursları nəzərdən keçirin ☐

Hadisəyə gedən yolda

Daha çox məlumat əldə edin ☐

Təhlükəsiz cavab marşrutu seçin ☐

QNN (Qabaqcıl Nəzarət Nöqtəsi) təyin edin ☐

Hadisə yerində - qiymətləndirmə və qərar

İlkin vizual hesabat ☐

Risk qiymətləndirməsini həyata keçirin ☐

Vəziyyət hesabatını təqdim edin ☐

Əməkdaşlıq qurun ☐

Əvvəlki qərarları qiymətləndirin ☐

Komanda Strukturunu qurun ☐

Hadisə yerində – əməliyyat tədbirləri

Evakuasiya/Həyat xilasetmə ☐

Kordonların qurulması ☐

Xəbərdarlıqlar ☐

İşçi heyətin dezinfeksiyası ☐

Yeni vəziyyət hesabatı təqdim edin ☐

Əlavə əməliyyat tədbirləri

Hər hansı mümkün məhdudlaşdırıcı tədbirləri həyata keçirin ☐

Təhlükəsiz sübut ☐

